

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/2 2025 s. 379-407, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMI BAĞLAMINDA MAĞCAN CUMABAYULI'NIN
ŞİİRLERİNDE KÜLTÜREL UNSURLAR**

Şule GÜMÜŞ*

Geliş Tarihi: 22 Ocak 2025

Kabul Tarihi: 10 Mart 2025

Öz

Kültür bir milletin öz benliği, kimliğidir. Milletler maddi, manevi üretimlerinin bütünü oluşturarak kültür ile tarih sahnesindeki varlıklarını koruyabilmektedir. Kültürün yozlaşması, kültürel değerlerin kaybedilmesi başka kültürlerin boyunduruğu altına girilmesini de beraberinde getirmektedir. Bu sebeple kültürel değerlerin yaşatılması, kültür kodlarının gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır. Kültür aktarımı çeşitli yollarla gerçekleştirilebilmektedir. Bu yollardan birisi de sanat ve edebiyat aracılığıyla kültürel değerlerin aktarımı, güncelle taşınmasıdır. Şiir, roman, hikaye gibi modern edebiyat türleri içerisinde kültürel değerlerin işlenmesi; kolaj, montaj, epigrafi gibi tekniklerle kültürel belleği içeriğinde barındıran geleneksel anlatıların bu türler içerisinde yer bulması kültürün canlılığını sağlarken gelecek nesillere aktarımını da gerçekleştirmektedir.

Kazak Türklerinin ünlü aydını ve şairi Mağcan Cumabayulı da şiirlerinde genelde Türk kültürüne özelde Kazak Türklerinin kültürüne dair hususları ele almıştır. Onun şiirlerinde Kazak Türklerinin inanış ve kültür dünyasında yer alan “dağ kültü”, “orman kültü”, “mitolojik hayvanlar ve kuşlar”, “rüya ile ilgili inanışlar”, “kam / baksı geleneği”, “uğur ve uğursuzlukla ilgili inanışlar”, “olağanüstü varlıklarla ilgili inanışlar”, “alkış ve kargış”, “ant”, “av ve avcılık”, “geçiş dönemleri ile ilgili inanışlar”, “yazgı / kader inancı” gibi konular işlenmiştir. Ayrıca geleneksel çalgılar, efsane, ninni ve atasözü gibi sözlü gelenek ürünleri, Kazak Türklerinin sosyokültürel yaşamı ve hayat tasavvuru, vatan ve millet sevgisi konuları da şiirlerinde yer bulmuştur. Bu çalışmada Mağcan Cumabayulı'nın şiirlerinde yer alan bu kültürel unsurlar tespit ve tahlil edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kültür, şiir, Mağcan Cumabayulı.

**CULTURAL ELEMENTS IN THE POEMS OF MAGJAN
JUMABAYEV IN THE CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE
TRANSMISSION**

Abstract

Culture is the essence and identity of a nation. Nations can preserve their existence on the stage of history through culture, which encompasses the entirety of their material and spiritual productions. The corruption of culture and the loss of cultural values inevitably lead to subjugation under the influence of other cultures. For this reason, preserving cultural values and transmitting cultural codes to future generations is of great importance. Cultural transmission can be carried out through various means. One of these

* Doç. Dr.; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, sulegezer45@gmail.com.

means is the transmission and modernization of cultural values through art and literature. The incorporation of cultural values into modern literary genres such as poetry, novels, and tales, as well as the integration of traditional narratives enriched with cultural memory through techniques like collage, montage, and epigraph, ensures the vitality of culture while also facilitating its transmission to future generations.

The renowned intellectual and poet of the Kazakh Turks, Magjan Jumabayev, addressed themes related to Turkish culture in general and specifically to the culture of the Kazakh Turks in his poetry. His poems explore various aspects of the belief system and cultural world of the Kazakh Turks, including themes such as the “mountain cult”, “forest cult”, “mythological animals and birds”, “dream-related beliefs”, “kam / baksy tradition”, “beliefs about good and bad omens”, “beliefs about supernatural beings”, “blessings and curses”, “oaths”, “hunt and hunting”, “beliefs surrounding transitional periods”, and the “faith in destiny / fate”. In addition, traditional musical instruments, as well as oral tradition products such as legends, lullabies, and proverbs, along with themes related to the sociocultural life, worldview, and patriotism of the Kazakh Turks, are also present in his poetry. This study identifies and analyzes the cultural elements present in the poetry of Magjan Jumabayev.

Keywords: Culture, poetry, Magjan Jumabayev.

Giriş¹

Kültür, bir toplumun ortaya koyduğu somut ve somut olmayan üretimlerin bütünüdür. Bir milletin inanç dünyası, hayata bakış açısı ve bunlara bağlı olarak ortaya konulan uygulamalar, gelenek ve görenekler, maddi ve manevi üretimler kültürü meydana getiren öğelerdir. Kültür “(...) etnografik açıdan bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, hukuku, geleneği ve insanın bir toplumun üyesi olarak elde ettiği diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (Eriksen - Nielsen, 2010, s. 42). Kültür bir milletin kimliğidir. Her millet tarih sahnesinde kültürü ile yer alır ve var olur. Kültüründen uzaklaşan, kültürünü kaybeden bir millet, millî kimliğini de yitirir ve asimile olur. Başka milletlerin güdümü ve boyunduruğuna girmek durumunda kalır. Bu sebeple kültürel değerlerin muhafazası, kültür kodlarının gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır. Bu hususta toplumu oluşturan fertlere özellikle de toplumun öne çıkan aydınlarına büyük görevler düşmektedir.

Kültürel değerlerin aktarımı çeşitli yollarla gerçekleşmektedir. Bunlardan birisi de sanat ve edebiyat aracılığıyla kültürel değerlerin aktarımının sağlanmasıdır. Şair ve yazarlar şiirlerinde, roman ve hikâyelerinde kültürel değerleri ele alarak bu değerleri güncel bir araçla atalardan atilere aktarmış olurlar. Hatta bu modern türlerin içerisine kolaj, montaj, epigrafi gibi yöntemlerden yararlanarak geleneksel anlatıları da yerleştirip bu suretle onların canlılığını korumasını, gelenekten geleceğe aktarılmasını sağlarlar.

Kazak Türklerinin ünlü aydın ve şairi Mağcan Cumabayulı da şiirlerinde genelde Türk kültürüne, özelde Kazak Türklerinin kültürüne dair unsurları ele almıştır. Kazak Türklerinin Sovyet Rusya boyunduruğunda ve baskısı altında olduğu bir süreçte millî benliğin tehlikeye düştüğünün farkında olan Cumabayulı bilinçli olarak milletin öz benliğine dair kültür

¹ Yeryüzünde Turan’a denk yer var mı?
Beşeriyette Türk’e denk millet var mı?
Üstün zekâ, ateşli gayret, keskin hayâl
Turan’ın yiğitlerine denk olan er var mı?
(M. Cumabayulı, Türkistan)

kodlarını şiirlerinde işlemiştir. Böylece baskı ve asimilasyon faaliyetleri altındaki Kazak kültürünü canlı tutmayı, gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlamıştır. Bir Kazak aydını olarak kültürel değerlerin aktarımını millî bir vazife bilen Cumabayulı şiirleriyle Kazakları uyanışa geçirmeyi hedeflemiştir. Sovyet Rusya yönetiminin tüm baskılarına rağmen millî ruhu diriltmek için Kazak kültürünü şiirlerinde ilmek ilmek işlemiştir.

Bu çalışmada Mağcan Cumabayulı'nın şiirlerinde yer alan kültürel unsurlar tespit ve tahlil edilmiştir. Şiirlerde işlenen kültürel unsurların önemli bir kısmı mitolojik inanç değerlerini içermektedir. Şairin Türkiye Türkçesine aktarılmış olan şiirlerinde yer alan kültürel unsurlar, bu unsurların genelde Türk özelde Kazak kültüründeki anlam değerleri ve şiirde işleniş biçimi ele alınmıştır.

1. Mağcan Cumabayulı Hakkında²

Mağcan Cumabayulı, Güney Kazakistan'da bulunan Sasık Köl kenarındaki Karak köyünde 1893 yılında dünyaya gelmiştir. Konargöçer bir hayat tarzı benimsemiş olan bu köyde Cumabayulı'nın ailesi çevresi güçlü olan saygın bir ailedir. Cumabayulı ilk eğitimini köyündeki okulda alır. Okulda ders veren hocası Rus baskısından kaçıp gelen bir Başkurt Türküdür. Zeki ve çalışkan bir çocuk olan Mağcan okuma yazmayı kısa sürede öğrenir ve küçük yaşta eline geçen hikâyeleri, destan metinlerini okur. Oğlunun okuma azmini gören babası onu 1905 yılında Kızılcar şehrine Çala Kazak Medresesi'ne gönderir. Burada İstanbul'da eğitim almış olan Muhammed Begişov da hocalık yapmaktadır. Begişov, Çarlık rejiminin Müslümanları Hristiyanlaştırma faaliyetleriyle mücadele eden bir kişi olması bakımından önemlidir. Bu medresede Arapça, Farsça, Türkçe dersleri temel dersler olarak okutulmaktadır. Ayrıca Türk boylarının tarihini ele alan bir ders daha vardır. Mağcan'ın okuma tutkusu burada da devam eder. Öğrendiği dillerde yazılan edebî eserleri okur. İlk şiirlerini de burada henüz on dokuz yaşındayken yazmaya başlar. Mağcan, Kazak edebiyatının kurucusu olarak bilinen Abay Kunanbayulı'nın şiirleriyle de bu yıllarda tanışır. Mağcan Cumabayulı 1910 yılında medresedeki eğitimini bitirir ve yüksek eğitim için Ufa'da bulunan Galiya Medresesi'ne gider. Galiya Medresesi dönemin İslami bilimler üniversitesi hükmündedir ve o dönem öne çıkan bir medresedir. Medresede ünlü Tatar yazar Galimcan İbrahimov da hocalık yapmaktadır. Mağcan bu medreseye bir süre devam etse de hocası İbrahimov'un yönlendirmesiyle buradaki eğitimini sonlandırır. Bu sırada ilk şiir kitabı da 1912 yılında İbrahimov'un desteğiyle "Şolpan" adı ile Kazan'da yayımlanır. Mağcan Cumabayulı bu süreçten sonra Kazak milliyetçisi bir siyasetçi, yazar ve şair olan Mircakıp Duvlat ile tanışır ve ondan Rusça öğrenir. Böylece Rus ve Avrupa edebiyatına ait olan şiirleri okur. Kazak milliyetçiliği hususunda Duvlatulı'nın Cumabayulı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Cumabayulı aynı yıllarda eğitimci, yazar ve şair olan Ahmet Baytursınulı ile tanışır. Aynı zamanda bir siyaset adamı olan Baytursınulı'nın çıkardığı "Kazak" gazetesinin yazı heyetine katılır ve bazı şiirleri bu gazetede yayımlanır.

1913'te Ombı'da bulunan Rus Öğretmen Okuluna kaydolan Cumabayulı, 1917'de üstün başarıyla bu okulu tamamlar. Yine bu yıl Kızılcar'ın öne çıkan şahsiyetlerinden olan Çokan Tastamirov'un kızı Zeynep ile evlenir. 1917 yılında Mircakıp Duvlatulı, Ahmet Baytursınulı ve Alihan Bökeyhanulı öncülüğünde kurulmuş olan ve Kazakistan'nın bağımsızlığını savunan Alaş

² Mağcan Cumabayulı'nın hayatı hakkındaki bilgiler şu kaynaklardan hareketle hazırlanmıştır: Tamir, F. (1993). *Mağcan Cumabayef öleñderi (Mağcan Cumabayulı'nın şiirleri)*. Ankara: TKAE Yayınları.; Bacaklı, Y. (2014). *Mağcan Cumabayulı'nın şiirleri üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Orda Partisi'ne üye olur ve bu partinin kurduğu Alaş Orda Hükümeti'nin Maarif Komisyonu üyesi olur. Alaş Orda Hükümeti'nin 1919'da dağıtılması ve Baytursınulı'nın yeni kurulan hükümette maarif komiseri olarak görev almasından sonra "Bostandık Tuvi (Hürriyet Bayrağı)" adlı gazetenin redaktörü olarak görevlendirilir. Cumabayulı 1922 yılına kadar bu görevi yürütür. Ayrıca bu süreçte şiirlerinin yanı sıra eğitim öğretim konulu kitaplar da kaleme alır. 1919 yılında önce eşi Zeynep Hanım doğum sırasında ölür, ardından yeni doğan oğlu hayata veda eder. Bu süreç Cumabayulı için çok üzücü geçmiştir. Cumabayulı 1922 yılında Zeliha Hanım ile evlenir. Aynı yıl Taşkent'e giden Cumabayulı, Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti'ne bağlı bulunan Kazak-Kırgız Komisyonu üyesi olur. "Ak Col" gazetesi ile "Çolpan" ve "Sana" dergilerinin yayımlanmasında rol oynar. Taşkent'te bulunduğu yıllar Cumabayulı'nın sanat açısından en verimli olduğu yıllardır. Bu süreçte onun şiirleri ün kazanır. Ayrıca bu yıllar Marksizm'in Rusya'da etkisini göstermeye başladığı yıllardır. 1924 yılında Moskova'da eğitim gören Kazak öğrencilerin onun şiirlerini Marksist bakış açısıyla yorumlamaları Rus Hükümeti tarafından sakıncalı görülmüş ve Cumabayulı'nın şiirleri milliyetçiliği öne çıkardığı, eski tarihi övdüğü gerekçesiyle zararlı bulunmuştur. Bu süreçten sonra Cumabayulı'na suçlamalar yapılır ve onun şiirleri kötülenir.

1924'te Cumabayulı, Moskova'ya gidip Künşığıs Baspası (Doğu Matbaası)'nda çalışır. 1927 yılına kadar burada görev alır ve Rusçadan Kazak Türkçesine çeviriler yapar. 1927'de Kazakistan'a döner, 1929 yılına kadar öğretmenlik yapar. 1929 yılında Sovyet Hükümeti tarafından tutuklanarak Moskova'ya götürülür. Kendisine on yıllık bir hapis cezası verilir. Cuabayulı, Maksim Gorki'nin de yardımıyla hapisten çıkar ve Kızılcar'a döner. Burada Rus Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaya başlar. 1937 yılında tekrar tutuklanır ve kendisinden bir daha haber alınamaz. Cumabayulı sadece bir şair olarak değil halkının millî uyanışı için mücadele eden donanımlı bir aydın olarak hem Çarlık Rusya hem de Sovyet Rusya Dönemi'nde yönetim tarafından 1929'dan itibaren sürekli göz hapsinde olmuş; baskılar, takipler, sürgün ve işkencelerle devam eden hayatı 1938 yılında yaklaşık 980 Türk aydınıyla beraber kurşuna dizilerek sonlanmıştır (Ercilasun, 2018, s. 58-60). Mağcan Cumabayulı'nın eserleri 1929 yılında yasaklanmıştır. Hatta onun adının kitaplarda geçmesi bile yasaktır. Bu yasak 1988 yılına kadar devam eder.

Mağcan Cumabayulı'nın sağlığında yayımlanmış üç şiir kitabı vardır. "Şolpan" adlı şiir kitabı 1912 yılına kadar yazmış olduğu şiirleri içermektedir. Bu kitap Galimcan İbrahimov'un yardımıyla Kazan'da basılmıştır. "Öleñder" adlı şiir kitabı ise 1922'ye kadar yazmış olduğu şiirlerden oluşur. Bu kitap da Kazan'da yayımlanır. "Mağcan Cumabayef Öleñderi" adlı eser ise 1923 yılında Taşkent'te yayımlanmıştır. Onun şiir kitaplarının yanı sıra tercümeleri ve bilimsel kitabı vardır. "Suñkar Cırı" adlı eser Cumabayulı'nın Maksim Gorki'den yaptığı bir tercümedir. "Akboz At" ise Mamin Siryak'tan çeviri olup 1926'da yayımlanmıştır. Cumabayulı'nın "Pedegogika" adlı eseri ise 1922 yılında Orenburg'ta yayımlanmıştır. Kitap eğitimle ilgili bilgiler içermektedir. Bunların dışında Cumabayulı'nın "Ak Col" ve "Bostandık Tuvi" gazeteleri ile "Sana" ve "Şolpan" dergilerinde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. "Şolpannıñ Künäsi (Şolpan'ın Suçu)" adlı eser ise Şolpan dergisinde 4, 5, 6, 7 ve 8. sayılarda 1923 yılında tefrika olarak yayımlanmış bir hikâyedir. "Mağcan Cumabayef Şığarmaları" adlı eser 1889 yılında Cumabayulı ile ilgili yasağın kalkmasıyla Almatı'da yayımlanmıştır. Bu eserde Cumabayulı'nın şiirlerinin tamamına yakını ve nesirlerinden seçmeler yer almaktadır.

Mağcan Cumabayulı Kazak edebiyatının önemli yazar, şair ve aydınlarından birisidir. Onun eserlerini verdiği dönem Çarlık Rusya'nın son dönemi ve Sovyet Rusya'nın ilk dönemleridir. Siyasal açıdan büyük çalkantıların yaşandığı bu dönemde Rusya Türk boylarını yönetimi altında tutmak için millî kimliklerinden ayırmak için çaba sarf etmiş fakat bu çaba Türk boylarının millî uyanışını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Türkistan coğrafyasında bir milliyetçilik akımı başlamış, bu tutum edebiyatta da kendisini göstermiştir. Mağcan Cumabayulı da bu akımdan etkilenmiş ve şiirlerinde millî şuurlar, tarih bilinci, birlik düşüncesi öne çıkmıştır.

Cumabayulı sadece Türkistan coğrafyasında değil tüm Türk dünyasında sesini duyurmayı başarmış güçlü bir şair ve yazardır. O hem sanatındaki ustalığı hem de aydın olmanın verdiği bilgi ile akıllara ve gönüllere hitap etmiştir. Onun mücadeleci ruhu sanatına da yansır. Şiirlerinde Türk boylarını esarete karşı olmayı, hürriyeti, kendi kimliğiyle var olmayı vaaz eder. Onun şiirlerinde keskin bir millî şuurlar, derin bir tarih bilinci yer alır.

2. Mağcan Cumabayulı'nın Şiirlerinde Kültürel Unsurlar

2.1. Dağ Kültü

Türk boylarının mitolojik inanışları içerisinde dağlar; üç mitik dünyayı birleştiren orta direk (axis mundi), yeryüzünü dengede tutan yerin baskısı, Tanrı'ya en yakın mekân olarak algılanmıştır. Her Türk boyunun kutsal kabul ettiği bir dağ vardır (Roux, 1998, s. 125). Dağlar kendisinden tüendiğine inanılan soy ata, Tanrı'ya ulaşılan ritüel mekân, kutsal ruhların bulunduğu yer, vatani ve milleti koruyan koruyucu ruh olarak görülmüştür (Bayat, 2007, s. 231). Türk boylarının anlatılarında dağ imgesi çoğu zaman vatan toprağının kendisini simgeler durumdadır. Dağını yitiren millet vatan toprağını da düşmana kaptırmaktadır. Bu şekilde kutsiyet atfedilen dağlara Türkler yüce, mukaddes, ulu, yerli, büyük, mübarek gibi sıfatları layık görmüşlerdir (İnan, 1976, s. 272). Türk düşünce sisteminde dağlar erkin ve erkinliğin simgesi olarak görülmektedir.

Cumabayulı'nın "Kökçe Tav" adlı şiirinde dağın tasviri yapılırken mitolojik inanışların izlerine rastlanır. Şair Kökçe Tav (Gökçe Dağ)'ı gökyüzüne karışmış, Tanrı ile sohbet eden ulu bir dağ olarak betimlemektedir: "Aspan menen tiresken / Teñri menen tildesken / Kökçe Tav'ım bib-biyik" (Tamir, 1993, s. 18). Türk boylarının mitolojik inanışlarında dağlar yukarıda da belirtildiği gibi üç mitolojik âlemi birbirine bağlayan orta direk (axis mundi) olma özelliğine sahiptir. Şairin betimlediği Kökçe Tav da yerden yükselen, yeryüzünü aşarak göğe değen yani yeri, yeryüzü ve gökyüzünü birleştiren ulu bir dağdır. Yine dağlar dinî ritüellerin gerçekleştirildiği, kurbanların sunulup duaların edildiği bir bakıma insanoğlunun Tanrı'ya sesini duyurduğu mekânlardır. Kökçe Tav'ın Tanrı ile sohbet ettiğine yönelik ifade de bu inanışın bir yansıması olarak tezahür etmektedir. Dağın yaratıcıya yaklaşımcı olma özelliği semitik dinlerde de devam etmiştir. İslam peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) ilk vahyi Nur Dağı'nda bulunan Hira mağarasında alır. Yine Hz. Musa'nın Tanrı ile görüşmesi Tur Dağı'nda gerçekleşir. Cumabayulı, Kökçe Tav'ı övdüğü şiirinin devamında "Kökçe mağın bolup Tor / Kuçam Musa ayağın / Öleñim ezgi tayağın / Kökçege men de çıkamın / Ayak basıp arşığa / Cüginip barıp karşına / Teñrimniñ tilin ugamın" (Tamir, 1993, s. 18) diyerek Kökçe Dağ'ın kendisine Tur Dağı gibi olup kendisini Tanrı'yla buluşturmasını, Tanrı'nın huzuruna saygıyla varıp O'nun sözüne kulak vermeyi hayal ettiğini söyler. Kökçe Tav'ın insanı Tanrı'ya ulaştıran, Tanrı'yla konuşturan bir dağ olarak hayal edilmesi Hz. Musa kıssasına bir gönderme olmakla birlikte Türk boylarının dağ kültü ile ilgili inanışlarının yansımasıdır.

Cumabayulı'nın incelenen şiirleri arasında "Cer Cüzine (Yer Yüzüne)" adlı şiirinde yer alan "Erkin ırğıp çıkkan askar Altayga / Kırdı turıp sadak tartkam Kıtayga" (Tamir, 1993, s. 259) dizelerinde şair Altay Dağı'na özgürce çıkıp düşmana yay çektiğini ifade eder. Burada dağın vatanı koruma ve özgürlüğü sağlamaya yönelik fonksiyonu ortaya konulmaktadır. Eski Türk inanışlarında dağ ruhunun vatan toprağını koruduğuna yönelik bir inanış vardır. Bu sebeple her Türk boyu bir dağ eteğine yerleşir ve o dağ o boy için kutsal kabul edilir. Dağdan uzaklaşmak yahut dağı düşmana kaptırmak esareti yahut felaketi de beraberinde getirmektedir. Örneğin Uygurların Göç anlatısında Kutluk Dağ'ın Çinliler tarafından parçalanıp götürülmesi felaketlere sebep olur. Dağın korunması ise erkinliği, bereketi getirmektedir. Cumabayulı'nın bu şiirinde şairin kendisini özgür olarak kutlu / yüce görülen Altay Dağı üzerinde vatan savunması yaparken hayal etmesinin arka planında, köklerden gelen bu inanışın etkisi olmalıdır.

Dağ kültürüne dair inanışların yer aldığı bir başka şiir ise "Oral Tavı" adlı şiirdir. Şair Ural Dağı'na gökyüzü ile yarışan açık mavi taş diye seslenir. Tanrı mekânı olan gökyüzüne ulaşan bu dağ kutsal gök rengindedir: "Talaskan aspan menen kökpöñ-bök tas" (Tamir, 1993, s. 260). Bin bir çeşit ağacın ve hayvanın yurdu olan bu dağın başına insan ayağı basmamıştır. Bu kutlu dağ bir zamanlar Türk'ün yurdu iken baht kuşu Türk'ün başındadır ve Türkler özgürce yaşamışlardır. Ural Dağı'ndan ayrılan Türkler bahtı da yitirip erkinliği kaybetmiştir: "Bir künde seniñ iyeñ Türk idi (...) Er Türk en dalaña körük id. / Otsırsa, köçse, konsa erik idi. / Turğanda bahıt kusı bastarında, / İrgesi cel, kün tiymey berik idi." (Tamir, 1993, s. 260). Şiirde Ural Dağı, Türklerin vatanını koruyup onlara özgürlük veren bir güç olarak sunulmuştur.

Cumabayulı'nın Türkiye Türklerine hitaben yazdığı ve Kurtuluş Savaşı dönemini ele aldığı "Alıstağı Bavrıma (Uzaktaki Kardeşime)" adlı şiirinde de Altay dağları geçmişte Türkleri koruyup kollayan ve Türklerin özgürce yaşamasını sağlayan bir anne olarak betimlenir. Farklı coğrafyalarda acı çeken Türkler geçmişte Altay ananın kollarında ipeklere sarılmış olarak rahatça yaşamıştır: "Ardaktap çın ipekdey orayga orap / Ösirgen altın anam Altaydı da" (Tamir, 1993, s. 264). Altay, Türklerin büyüyüp güçlenmesini sağlayan bir anne olarak görülür. Şiirin sonunda yeniden eski günlere dönüp güçlü olmanın çaresinin ata mirası olan Altaylara dönmek olduğu söylenir: "Bizdin atka layık pa kul bop turuv / Kel ketelik Altayga ata mıras altın takka." (Tamir, 1993, s. 266). Kul olmanın Türk adına yaşayacağını söyleyen şair, Altaylarda yaşanan dönemin ruhunu canlandırmak gerektiğini vurgular. Bu dizelerde Altay Dağı altın tahta benzetilmiştir. Bu dağın üzerinde yaşıyor olmak özgür olmayı ve hükmedecek güce ulaşmayı beraberinde getirmektedir.

2.2. Orman Kültü

Türk inanç sisteminde tek ağacın aksine birden çok ağaçtan oluşan ormanların özellikle kara ormanların kötü ruhların bulunduğu tekensiz mekânlar olduğuna yönelik bir yaklaşım vardır.³ İnanışa göre kötü ruhlar çok eski zamanlarda Tanrı'ya hizmet etmektedir fakat sonra isyankâr olmuşlar ve gökyüzünden kovulmuşlardır. Yeryüzüne düşen kötü ruhlar ıssız yerlere özellikle de ormanlara düşerek buraları mesken edinmişlerdir (Salmin'den akt. Ergun, 2010, s. 113). Orman sözlü anlatılarda yeraltı ile yeryüzü arasında geçişi sağlayan gizemli bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergun, 2010, s. 114).

³ Türklerin Tanrı kutunu taşıdığına ve kutlu olduğuna inandıkları ormanlar da vardır. Bunlar genellikle doğuda yer alan seyrek ağaçlı ormanlardır (Ergun, 2010, s. 115).

Ağaç / orman kültürüne dair inanışlar Cumabayulı'nın şiirlerinde de yer almaktadır. “Orman Patçası (Orman Padişahı) adlı şiirde ormanda babasıyla ilerleyen bir çocuk, babasına orman padişahını gördüğünü söyler: “Can ata orman patçası / Sakalı onun kop-koyuv / Kara tac kiygen Karahan.” (Tamir, 1993, s. 28). Çocuk ormanın padişahının koyu siyah sakalları olduğunu ve başına kara taç giydiğini söyler. Babası, çocuğa gördüğünün sis olduğunu söyleyerek onu yatıştırmaya çalışır fakat çocuk orman padişahının kendisiyle konuştuğunu söyler: “Can ata orman patçası / Söylesedi meni menen / Mervert, mercan, kuvanıç / Beredi altın keni men” (Tamir, 1993, s. 28). Çocuk, orman padişahının kendisine değerli taşları ve altını bolca vereceğini söylediğini belirtir. Babası ise ona o sesin ağaçların yaprağı ile birleşen rüzgâr olduğunu söyler. Şiirde küçük bir çocuğun göz ve kulak yanılığı öne çıkar. Ormanı kaplayan sisi ormanın padişahı olan bir ruh gibi gören, ormanda esen yeli de bu ruhun sesi olarak algılayan çocuğa babası gerçekte olanı gösterir. Fakat çocuk ısrarla orman padişahının kendisiyle konuştuğunu ve kendisini çağırdığını söyler. Şiirin sonunda çocuk babasının kollarında can vermiştir. Yani orman padişahının çağrısına uyup ruhuyla onun peşinden gitmiştir: “Can ata orman patçası / Kuvup bizge cetti goy / Kelip kaldı minekey / Kısıldım, demim bitti goy.” (Tamir, 1993, s. 30). Ormanın iyisi / orman ruhu inancı bu şiirde “orman padişahı” ifadesiyle yer bulur. Mitik inanışlarda ormanın kötü ruhların barındığı bir yer olarak algılanması ile şiirde çocuğun orman ruhu tarafından öldürülmesi örtüşmektedir.

2.3. Mitolojik Hayvanlar

Atlı göçerevli bir hayat tarzına sahip olan Türk boyları için doğanın bir parçası olan hayvanlar büyük önem taşımıştır. Bu hayvanlar içerisinde Türk kültürüne ve Türk boylarının yaşamına büyük etkisi olan hayvan şüphesiz attır. Türkler atın etinden, yününden, sütünden yararlanmışlar; atı binek ve yük taşıma aracı olarak kullanmışlardır. Ayrıca atlar savaşlarda zafer kazanılmasını sağlamıştır. Bunun yanında son derece hisli olan atlar sahiplerinin dostu, can yoldaşı olmuştur (İnan, 2015, s. 98).

Türk boylarının mitolojik tasavvurlarında at Tanrı kökenlidir. Sözlü anlatılarda atlar gökyüzünden iner veya sudan çıkar. Gökten inen kanatlı atlara tulpar adı verilmiştir. Koşmasına yel yetişmeyen bu atların olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılmıştır (İbrayev, 1995, s. 320).

Kanatlı at, tulpar tasavvuru sözlü anlatılarda olduğu kadar yazılı edebiyat ürünlerinde de yer almıştır. Mağcan Cumabayulı'nın şiirlerinde de at ve tulpar at yer almaktadır. Onun “Süygenim Anık (Sevdiğim Gerçektir)” adlı şiirinde sevdiği kıza kavuşan delikanlı uçmaya hazır olan bir tulpara benzetilir: “Uçuvga inkér / Tura ma tulpar / Bir cerde ilğy çañ cutıp / Cel edim uçtım.” (Tamir, 1993, s. 88). Onun “Z.’ğa (Z.’ye)” adlı şiirinde de tulpar bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şair hızlıca akıp giden günleri tulpara benzetir: “Ötken kün cetkizbeydi, ol bir tulpar.” (Tamir, 1993, s. 102). Hızlı geçen günler hızlı koşan tulpara benzetilir ve ona yetişmenin imkânsız olduğu söylenmektedir.

At gerçek anlamıyla da Cumabayulı'nın şiirlerinde yer almaktadır. “Tez Baram (Tez Varayım)” adlı şiirde şair, milletini özgürleştirmek ve düşmana meydan okumak için eline tuğu alıp tulpar atına binerek kılıç çekip savaşmak istediğini söyler: “Tulpar minip tuvdi kolğa alayın / Suvırıp kılıç kan maydanğa barayın.” (Tamir, 1993, s. 254). Burada tulpar savaş atı olarak yer alır. Geçmişte sahibine zafer kazandıran bu at sayesinde yine düşmana galebe çalmayı hayal eder. “Cavıngerdiñ Cırı (Askerin Şiiri)” adlı şiirde de at savaşta yararlılıklar gösteren bir hayvan

olarak yer alır. Şiir Kara Kök adlı ata hitap ile başlar. Vatani için savaşan ve canını vermeye hazır olan bir askerin hitabıdır bu. Atından hızla koşmasını ve yelelerini rüzgârda savurmasını ister. Elindeki gök çelik mızrağın erliğine işaret olduğunu, eğer ecel cepheye gelirse mızrağının mezarının başında dikilen bir işaret olacağını söyler: “Cele bar canım, Kara Kök / Celkilde cel men aydarım / Kolımda nayza kök bolat / Erligime ayğağım (...) / Kazam cetse maydanda / Basımda nayzam sayğağım.” (Tamir, 1993, s. 256). Vatani ve milleti için savaşmaya giden asker, yüreğindeki derin duyguları atı ile paylaşmaktadır. Tük boylarının destanlarında da kahramanın atı ile sohbet etmesi görülmektedir. Benzer bir şekilde bu şiirde de asker Kara Kök adlı atıyla dertleşir.

2.4. Mitolojik Kuşlar

Doğa ile iç içe yaşayan Türk boylarının inanç dünyasında doğanın bir parçası olan kuşların önemli bir yeri vardır. Gökyüzünde uçan ve bu sebeple Tanrı mekânı olan gökyüzü ile ilişkilendirilen kuşların büyük bir kısmına eski Türk inanisinde kutsiyet atfedilmiştir⁴. Özellikle kartal, turna, kaz bu kuşlar arasında yer almaktadır (Ersoylu, 2015, s. 16). Türklerin yaşam koşulları ve hayat tasavvurlarına bağlı olarak daha çok yırtıcı ve avcı kuşları önemsedikleri görülmektedir.

Mağcan Cumabayulı’nın incelenen şiirlerinde de bülbül ve karganın sembolik anlam değerleriyle şiirlerde yer aldığı görülmektedir. Onun “Bulbul (Bülbül)” adlı şiiri derdi ve hüznü terennüm ettiğine inanılan bülbüle hitaben yazılmıştır. Şiirde sevdiğinden ayrı düşen bir âşık hüznüyle yüz türlü makamda öten güzel sesli bülbülden yardım istemektedir: “Sayraysıñ muñdı küy men cüz kubılıtp / Keyde ayañ, keyde celis, keyde sıltıp (...) / Uv-Çuv cok, kark cıyk etken karğa, torğay / Uyalıp elde kayda ketken cıtp (...) / Bulbul kus! Közümdе cas, kevdemde ot / Bolıp men sağan keldim içimde çok / Dertime senen ğana derman bolar / Baskadan anık bildim eç payda cok.” (Tamir, 1993, s. 64). Sesine cümle kuşların ve hayvanların hayran olduğu bülbüle sevgilisine gidip halini anlatması konusunda yalvaran âşık, eğer yardım göremezse ölmek üzere olduğunu söyler: “Tez bulbul, muñdı davis, sıykır tildim / Dêrmendi kalıñ dertke senen bildim. / Kılmasañ bir meyirim sorlı bendeñ / Kayğıdan kolım cetpey, mine öldim.” (Tamir, 1993, s. 66). Şiirde bülbül hüznün ve ayrılığın simgesi olarak yer alır. Ayrıca şairin bülbülü uzaklardaki sevgilisini ikna etmesi için görevlendirmesi onun haberci kuş olma özelliğini de şiire taşımaktadır.

İncelenen şiirlerde yer alan bir başka kuş ise kara kargadır. Karga eski Türk inanışlarında hem olumlu hem olumsuz anlam değerlere sahiptir. Olumlu anlamda karga hayatın, canlılığın simgesidir. Çin kaynaklarında Türklerle ilgili olarak yer alan anlatıya göre savaştan sonra kolsuz bacaksız olarak tek kalan çocuğu kurt emzirir, karga da ona et getirir. Böylece çocuk hayatta kalır (Ögel, 2014, s. 22). Karganın olumsuz anlamda uğursuzluğa işaret ettiğine yönelik bir inanış vardır. Nuh Tufanı anlatısı ile ilişkilendirilen bu olumsuzlama karganın Hz. Nuh tarafından lanetlenmesine bağlanmaktadır (Korkmaz, 2008, s. 97). Kara karganın uğursuzluğa işaret ettiğine yönelik inanış Cumabayulı’nın Gorki’den tercüme ettiği “Kün Çığadı da Batadı (Güneş Çıkıyor da Batıyor)” adlı şiirinde yer almaktadır. Esaret altında olan kişi kara kargaya seslenerek ben senin değilim peşimi bırak der: “Kara karğa, kara karğa! / Nege tönip kelesiñ? / Köziñ süzip kütpe beker / Men seniki emespin.” (Tamir, 1993, s. 200).

⁴ Türklerin genelde hayvanlara, özelde kuşlara bakış açıları anlattıkları efsanelerde ayrıntılı bir biçimde görülmektedir. Özellikle karganın kimi Türk boylarında olumlu, kim boylarda ise olumsuz olarak ele alınması efsaneler sayesinde açıklığa kavuşturulur. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: (Yiğit, 2018, s. 284-286).

Burada kara kargaya seslenilmesinin sebebi kara karga ile uğursuzluk ve bahtsızlığın özdeşleştirilmesidir.

2.5. Rüya ile İlgili İnanışlar

Eski Türklerin inancına göre rüya ruhlar âlemi yahut Tanrı ile iletişim kurmanın yollarından birisidir. Rüya görülenler metafizik âlemden alınan bilgilerin simgeleşmiş biçimidir (Çelepi, 2010, s. 266). “Toplumun geçmişinden aktarılan kültür simgeleri, rüyalar sırasında ortaya çıkarak gelecekle ilgili çeşitli iletiler gönderir” (Durbilmez, 2017, s. 146). Sözlü anlatılarda rüyalar kahramana yol gösteren, olayların gidişatına yön veren, gelecekte haber veren ve kahramanın kişiliğine etki eden bir unsur olarak yer almaktadır (Günay, 2011, s. 128). Rüya simgesel olarak görülenler gerçek hayata dair olumlu veya olumsuz haberlerdir.

Türk kültüründe ve inanç dünyasında yer alan rüya ile ilgili bu inanışların izlerini Cumabayulı’nın “Sévle (Işık)” adlı şiirinde de görmek mümkündür. Bir güzel kız ile bir yakışıklı delikanlı farklı yerlerde aynı anda uykuya dalar. İkisi de aynı anda rüyada kavuştuklarını görürler. Gerçek gibi olan rüyadan uyanınca ikisi de çok şaşırır: “Tüs aldaytın ca eke / Birbirin tüste süysin dep / Oynap süygen sévle eken.” (Tamir, 1993, s. 58). Rüya iki gence oyun yapan bir ışık gibi görünüp kaybolur. Uykudan uyanan delikanlı gördüğü rüyanın etkisiyle mutlu olur: “Körgön tüske cubanıp / Sévlege altın kuvandı.” (Tamir, 1993, s. 58). Gördüğü rüyanın delikanlıyı rahatlatıp mutlu etmesi güzel rüyanın güzellikler getireceğine yönelik inançtan dolayıdır.

2.6. Kam / Baksı

Kam veya baksı eski Türk inancında din adamı olmasının yanı sıra toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecek çeşitli donanımlara sahip kişilerdir. Meddah, dansçı, ses sanatçısı, besteci, güfteci, çalgıcı, falcı, psikolog, eczacı, halk hekimi, pek çok yer gezip buralar hakkında bilgiler veren eğitici, yönetici ile halk arasında aracı, halkın problemlerini çözen hâkim, ruhlarla iletişime geçebilen kişi (Durbilmez, 2020, s. 29) gibi birçok özelliği kendisinde barındıran kamlara karşı toplum saygıyla karışık korku duygusu beslemiştir. Türk boyları İslamiyet’i kabul ettikten sonra kaminin bu çok sayıdaki görevi farklı kişiler arasında paylaşılmıştır. Kazak Türklerinin baksı adını verdiği kişiler günümüzde bu görevleri icra etmeye devam etmektedir.

Kam / baksının uygulamaları ile ilgili hususlar Cumabayulı’nın şiirlerine de yansımıştır. Onun “Avruv (Hasta)” adlı şiirinde hasta olan bir kişi yaşadığı ruhsal bunalımdan dolayı ölmeyi arzular ve çevresindekileri doktor, ilaç baksı diye beni rahtsız etmeyin, diyerek uyarır: “Dèrger, dèri, baksı dep / Almañdarçı mazanı.” (Tamir, 1993, s. 116). Ruhen hasta olan ve yaşamak istemeyen hastaya göre doktor ve baksılar bedeni hasta olanları sağaltacak güce sahiptir. Ruh hasta olana onların yapabileceği bir şey yoktur: “Dèrger, baksı em kılar, / Can avırsa oylap bak. / Canğa emdi kim kılar?” (Tamir, 1993, s. 116). Burada doktor ve baksının beden hastalıklarını iyileştirecek güce sahip olduğunun söylenmesi baksıların sağaltıcılık / halk kekimliği özelliğine yönelik inancın canlılığını göstermektedir.

Şairin “Koylıbaydñ Kobızı (Koylıbay’ın Kopuzu)” adlı şiirinde de kam / baksı inancı öne çıkmaktadır. Koylıbay adlı kişi kalabalık Nayman halkı içinde yetişmiş ünlü bir baksıdır. Bağanalı uruğundan olan Koylıbay, cinlere gem vurup perilere binen, saçlı şeytanı önünden kaçırın bir baksıdır: “Koylıbay cın cügendep, peri mingen, / Aldında corğalağan çaçtı çaytan.”

(Tamir, 1993, s. 218). Koylibay'a hizmet eden ruhlar da vardır. Koylibay kopuzunu eline alıp çağırdığında bu ruhlar gelmektedir. Bunlardan birisi inat ettiğinde dağı taşı alt üst eden tek gözlü yiğit cin Kakaman'dır: "Koylibay kobız alsakkalbalañdap / Kakaman cetip kelet êlde kaydan / Kakaman calğız közdi cınnın eri / Eregisse tav tasğa salgan oyran." (Tamir, 1993, s. 218). İkincisi perilerin ağabeyi Darkan'ın Nadir'dir: "Darkannın Nadir peri-ağa cını." (Tamir, 1993, s. 218). Üçüncü can yoldaşı ise şeytanın en yabanisi olan Batır Çaylan'dır: "Koylekeñniñ üçinçi can coldası / Çaytannın çuv asavı Batır Çaylan." (Tamir, 1993, s. 218). Koylibay, ünü Kazak ilini aşan, küçük yaştan beri cinlerle arkadaş olan bir baksıdır: "Koylibay baksı bolğan Kazak askan / Cın menen coldas bolğan bala castan." (Tamir, 1993, s. 218). Birgün, Naymanlar arasından birisi ölü aş veriri. Aştı at yarışı yapılacaktır. Baksı Koylibay'ı da at yarışına davet ederler. O da halkı kırmayıp at yarışına katılır. Kopuzunu da bir delikanlıya emanet edip onu bir ağacın altına koymasını söyler. At yarışı başlar fakat bir süre sonra baksı transa geçer, yalın kılıcı kopuz gibi çalmaya başlar. Ağzından kanlı köpükler gelir, gözleri kıpkızıl kan olur: "Bir kezde at keletin mezgil cetti / Boz bala at aldınan cavıp ketti / Sol vakıt cay otırğan Koylibaydı / Avurak kalçıldatıp dirildetti. / Avzınan kandı köbik burk burk etip / Cabcalañaç kılıçtı kobız etti. / Közderi kıpkızıl bop kanğa tolıp / Sarı'nı sar dalanı küñirentti." (Tamir, 1993, s. 220). Baksı cinlerle mücadele ediyormuş gibi değişik sesler çıkarmaya, inleyip çırpınmaya başlar. Oradakiler ne olduğunu anlayamaz. Bir anca ortalığı toz duman kaplar, bağırış çığırış sesleri duyulur: "Bir mezgil ekpindetip, doldandırıp / Kalın kumdu kapkara bultka kosıp / Kızıl cel kuyındatıp dürildetti. / Can-caktı m-cm, uv-çuv davıs kaptap / Çaplılup cın periler dübirletti." (Tamir, 1993, s. 220). Baksının cin dostu Kakaman, ağacın altında duran kopuzu alıp baksının kucağına tutuşturunca Koylibay kendine gelir. Oradaki ahali bu olanları dehşetle izler: "Kakaman cubatadı erke karttı / Kobız keldi Koylibay közin açtı / Kalın el tamaçadan tas bolıp kattı." (Tamir, 1993, s. 220). Burada bir kam / baksının trans hali tüm ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Baksı Koylibay'ı kendine getiren kopuzu olmuştur.⁵

Mağcan Cumabayulı'nın "Ötken Ayavlı (Geçmiş Kıymetlidir)" adlı şiirinde de baksıların gelecekte haber verme özelliklerine değinilmektedir. "Aspannan peri tüşirgen / Gayıptı bolcar baksı da" (Tamir, 1993, s. 308). Gökyüzünden peri indiren baksılar geçmişte gelecek hakkında haberler vermişlerdir.

2.7. Uğur / Uğursuzluk İnanişi

Uğur veya uğursuzluk inanişe göre kişinin yazgısına bağlı olarak yahut yapıp ettiklerinin karşılığı olarak yaratıcının verdiği baht veya bahtsızlıktır. Eski toplumlar da bazı olay ve durumlar uğur / uğurlu kabul edilirken bazıları ise uğursuz olarak görülmüş, felaketlerin habercisi olarak algılanmıştır. Türk boylarının inanç dünyasında da uğur ve uğursuzluğa dair inanışlar söz konusudur. Örneğin rüyada at görmek uğur kabul edilirken eşek görmek uğursuzluk olarak algılanmıştır. Gece vakti horoz ötmesi yahut köpek uluması da yaşanacak olumsuzluklara işaret ettiği için uğursuz olarak değerlendirilmiştir.

Uğursuzluk ile ilgili inanışların yansımaları Cumabayulı'nın şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Onun "Señ (Buz Yığımı)" adlı şiirinde bir uğursuzluk olacağına yönelik his ele alınır. Şiirde kişileştirilen buz yığını, ayazın kesilmesi, karın yağmaması ve güneşin alay ederek gülmesiyle beraber bir uğursuzluk yaşayacağını sezer: "Sarı ayaz, süygen car / Kayrılmay

⁵ Bilindiği gibi kendinden geçip ağzından köpük saçma ve bir kopuz / bağlama ile kendine gelme durumu aşıklık geleneği içerisinde de varlığını devam ettirmiştir (Durbilmez, 2018, s. 19).

ketken soñ / Kayratsız kalın kar / Cılav men bitken soñ / Cel sıypap kün külip / Mazak kıp süygen soñ / Boların bir sumdık / İçinen tüygen soñ / Kalın muz karlanıp / Kara kök tūs aldı.” (Tamir, 1993, s. 42). Baharın gelişini anlatan bu dizelerde kişileştirilen buz yığınının yaklaşmakta olan uğursuzluğu sezip lacivert renge büründüğü ifade edilir.

Cumabayulı’nın Gorki’den tercüme ettiği “Kün Çıgadı da Batadı (Güneş Çıkıyor da Batıyor)” adlı şiirinde esarete düşen bir kişinin özgürlük özlemi dile getirilir. Şiirin sonunda şair kara kargaya seslenerek kendinden uzaklaşmasını ona yenik düşmeyeceğini haykırır: “Kara karga, kara karga! / Nege tönip kelesiñ? / Köziñ süzip kütpe beker / Men seniki emespin.” (Tamir, 1993, s. 200). Bilindiği gibi kara karga uğursuzluğun sembolüdür. Özgürlüğünü yitiren kişi başındaki uğursuzluklara karşı olumlu düşünür ve kötü talihe yenik düşmeyeceğini söyler. Şiirde uğursuzluk ifadesi geçmese de kara karga sembolik olarak bu ifadenin yerini tutmaktadır.

2.8. Olağanüstü Varlıklar

2.8.1. Ruh

Eski Türk inancında canlı ve cansız her varlığın bir ruhu olduğuna inanılmaktadır. Evrende gerçekleşen iyi ve kötü olayları doğaüstü güçlere bağlayan ilk dönem insanı dağların, taşların, kırların bir iye ruhu olduğuna inanmıştır (Yıldız, 2008, s. 85).

Mağcan Cumabayulı’nın şiirlerinde de ruh inancına dair izler görülmektedir. “Cazgı Colda (Yazın Yolda)” adlı şiirde kırların perisinden bahsedilmektedir. Kır perisi beyaz ve çıplak tenli, yemyeşil gözlü, sarı saçlı, takılarını takıp kahkaha ile gülen bir peri kızı olarak betimlenir: “Perisi nege gelmeydi? / Denesi appak, calañaç / Kökpeñbek köz, sarı çaç / sak-sak nege külmeydi?” (Tamir, 1993, s. 24). Kırların perisi kırdı yalnız kalanların yoldaşı olarak tanıtılır fakat yolcu ne kadar beklese de kırların perisi gelmez.

Onun “Orman Patçası (Orman Padişahı)” adlı şiirinde ise orman ruhundan bahsedilmektedir. Soğuk bir kış günü babasıyla ormanda ilerleyen ve soğuktan donmak üzere olan bir çocuk orman padişahını / ruhunu gördüğünü söyler. Orman padişahının koyu siyah sakalları ve simsiyah bir tacı vardır: “Can ata orman patçası / Sakalı onun kop-koyuv / Kara tac kiygen Karahan.” (Tamir, 1993, s. 28). Babası her ne kadar oğluna gördüğü şeyin kara bir sis olduğunu söylese de çocuk yol boyu orman ruhu ile olan konuşmasını anlatır. Sonunda orman ruhu çocuğun ruhunu teslim alır ve çocuk soğuktan ölür: “Can ata orman patçası / Kuvup bizge cetti goy / Kelip kaldı minekey / Kısıldım, demim bitti goy.” (Tamir, 1993, s. 30). Yukarıda da belirtildiği gibi orman, özellikle de sık ağaçlı kara orman zulmetler ve kötülükler diyarıdır ve bu ormanın iyesi de kötü ruhlar arasında yer almaktadır.

2.8.2. Melek

Eski Türk inancında yer alan iyi ruhlar / ülgen ruhlar anlayışı İslam’ın kabulüyle birlikte yerini melek inancına bırakmıştır. Yaratıcı tarafından iyilik yapmak ve hayır işler için görevlendirilen meleklerle inanmak imanının şartlarından birisi olarak yer alır. Kültürel hayatta da meleklerle ilgili inanışlar öne çıkmıştır. Mağcan Cumabayulı’nın şiirlerinde de melek inancı yer almaktadır. Onun “Gülsimge (Gülsüm’e)” adlı şiirinde vatanı için can veren Gülsüm’ün bir melek olduğu söylenir. Gülsüm, cennetteki Kevser suyundan, Tanrı’nın öz nurundan yaratılmış bir melektir. Onun mekânı arştadır: “Cumaktağı Kevser suvdan / Betindegi altın buvdan / Periştelerdiñ cırınan (...) / Teñriniñ dél öz nurınan / Caratılğan periçte edi. / Mekenı onıñ ğariçte

edi.” (Tamir, 1993, s. 60). Burada vatani ve milleti için can veren yani şehit olan bir kadının meleklerle benzetilmesi söz konusudur.

“N. Ğa (N.’ye)” adlı şiirde de şair sevgilisini kanatlı meleklerle benzetir: “Periçtem ak kanattı, N. Canım.” (Tamir, 1993, s. 78). Bu şiirde melek benzetmenin dışında gerçek anlamıyla da yer almaktadır. Şair sevdiği N. ile tanışmasını anlatırken Yaratan’ın Cebrail’i gönderdiğini ve sonra onun ilhamı ile sevdiğine ulaştığını söyler: “Casağan Cebreyilin ciberdi ğoy / Colıktım sen sévleme, nérkes közge.” (Tamir, 1993, s. 78). Burada vahiy meleği Cebrail’in adı yer alır ve onun vahiy getirme görevi çağrıştırılır. Şair sevdiğiyle karşılaşmasının ilahi bir sevk ile olduğunu söyler.

2.8.3. Albastı / Al Karısı

Dişi bir demonik varlık olan Albastı’nın özellikle lohusa kadınlara ve yeni doğan bebeklere, ahırdaki atlara musallat olduğuna inanılmaktadır. Doğum yapan kadının kendisinin veya bebeğinin ciğerini ele geçiren Albastı onu suya atmayı başarır ise anne ve bebeğin öleceğine inanılır. İnanişâ göre bazı doğumların zorlu geçmesinin sebebi de Albastı’nın doğum yapan kadına eziyet etmesidir (Beydili, 2005, s. 35; Bayat, 2007, s. 327). Albastı ahırdaki atlara da eziyet eder. Geceleri atlara binerek onları yorar. Albastı’yı yakalamanın yolu atın sırtına zift dökmektir. Atın yelelerine gök veya kızıl boncuk yahut çelik halkalar takmak ise Albastı’yı attan uzak tutmaktadır (Elçin, 1997, s. 517). Albastı dağınık kızıl veya sarı saçlı, çökük avurtlu, çirkin görünümlü bir kadın olarak tasavvur edilmektedir. Fakat bununla birlikte Albastı’nın çeşitli kılıklara girdiğine de inanılır. Örneğin yeni doğum yapan kadının yemeğine kıl şekline dönüşerek girebilir (Boratav, 2012, s. 32). Ondaki kurtulmanın yolu doğum sırasında demir eşyalar bulundurulması, erkek kıyafetlerinin doğum yapılan odaya konması, al renkte kıyafetler giyilmesidir. Kızıl veya kara boncuktan yapılan bileklik de Albastı’yı uzaklaştırmak için kullanılmaktadır (Beydili, 2005, s. 35; Bayat, 2007, s. 324).

Albastı ile ilgili inanişlar Kazak Türkleri arasında da yaygındır. Sözlü anlatılarda yer alan Albastı figürü modern türlerde de doğrudan veya benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Mağcan Cumabayulı’nın incelenen şiirleri içinde “Koylıbaydın Kobızı (Koylıbay’ın Kopuzu)” adlı şiirde Albastı bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şiirde geçmişin haşmetli zamanlarından bahsedildikten sonra şimdi esir olunan güçsüz dönemlere gelindiği, bu zamanın adeta Albastı’nın bir oyunu gibi uğursuz bir dönem olduğu ifade edilir: “Kuday av! Albastının oynayıday / Mınav sum zamanğa kez kıldın kaydan?” (Tamir, 1993, s. 222). Burada uğursuzluklarla dolu olan zamanın Albastı’nın oyununa benzetilmesi Albastı ile ilgili olumsuz inanişları çağrıştırmaktadır.

2.8.4. Cin ve Şeytan

İslam öncesi Türk inancında kötü ruhlar, yeraltının hanı olan Erlik Han’a bağlı varlıklardır ve insanlara yeraltından kötülükler, zulmetler getirmektedir. İslamiyet’in kabulünden sonra bu demonik varlıklara yönelik inanişlar varlığını korumakla birlikte cin ve şeytan inancı da varlık göstermiştir. Dinî ve kültürel inanç içerisinde yer alan cin ve şeytan ile ilgili inanişlar yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinde de yer almıştır.

Mağcan Cumabayulı’nın şiirlerinde de cin ve şeytan inancına rastlanmaktadır. Onun “Tün Edi (Gece İdi)” adlı şiirinde şeytan ve cinler geceleri ortaya çıkan, kimsenin olmadığı ıssız yerlerde mekân tutan varlıklardır. Şiirde şeytan sarı saçlı olarak tasvir edilir: “Sekirip sarı çaç

çaytan, cındar biylep / Élde kim sıl-k-sıl kana külip turdu.” (Tamir, 1993, s. 168). Yolcu şeytan ve cinlerin mekân tuttuğu ıssız yerlerden geçmektedir: “Cın, çaytan meken etken tağı cerde / Cas bala coldasım cok capacalgız / Men keke cattım batıp kandı terge” (Tamir, 1993, s. 168).

“Payğambar (Peygamber)” adlı şiirde ise cin “gecenin çocuğu” ve “renksiz” sıfatlarıyla betimlenir: “Bul kim, bul ma? Tün balası tüssüz cın.” (Tamir, 1993, s. 282). Şiirin devamında ise cinler gecenin karanlığında çakır gözlü varlıklar olarak tasvir edilmektedir: “Kapkara tün. Çegir közdü cındar cür.” (Tamir, 1993, s. 168).

2.9. Alkış ve Kargış

Alkış, bir başka ifade ile dua kişinin herhangi birisi için güzel dileklerde bulunmasıdır. Sözün büyüğü gücüne olan inancı yansıtan alkış ile yaratıcıdan iyilik ve güzellik, bolluk ve bereket, sağlık ve esenlik dileklerinde bulunmaktadır. Cumabayulı’nın “Kayın” adlı şiirinde “Çaşındı iysiñ / Bir Hudayın” (Tamir, 1993, s. 132) adlı dizeleri alkış örneğidir. Yine “Caralı Can (Yaralı Can)” adlı şiirinin neredeyse tamamının alkıştan meydana geldiği görülmektedir. Dağ başında yaralanıp ölmek üzere olan bir kişinin Tanrı’ya yakarışları bu şiiri meydana getirmektedir. Aldığı yaradan dolayı canı çok yanan bu adam bir an önce iyileşmek için Tanrı’ya dua eder: “İyem bolsañ caratkan / Salsayçı kulak zarıma / Küçitsiñ gıy Kudiret / Periçteñe emir et / Kanat pen bir sıypasın / Cazılsın içki tıskı dert.” (Tamir, 1993, s. 208). Yaralı adam Tanrı’ya meleğini yeryüzüne gönderip kendisini sağaltmasını ve hayatı ona bağışlamasını diler. Eğer öldürecekse de bir an önce canını almasını ister: “Bolmasa ömirdi mağan köp körseñ lağnat dep meni cek körsen / Öleyin tez öleyin.” (Tamir, 1993, s. 208). Sonunda yaralı adamın duası kabul olur: “Berdi Teñirim dileğim / Kuvan endi cüregim.” (Tamir, 1993, s. 208). Bu şiir kişinin kendisi için alkışından / duasından oluşur ve şiirin sonunda Tanrı’nın alkışı kabul ettiği görülür. Alkışın ve kargışın iletildiği tek merci Tanrı’dır. “Küzdi Küni (Güz Günü)” adlı şiirde de kayın ağacının duasına yer verilir. Soğuk kış geldiğinde incecik kayın ağacı yardım et diyerek Allah’a yalvarır: “Balapan nézik çaş kayın / Sokkan suvık cel sayın / Bürisip sorlı dirildep / Akırın-ğana kübirlep / Suphanalla suphan dep / Casağanga çalınıp / Cérdem ber dep suraydı” (Tamir, 1993, s. 138).

Kargış, uğradığı adaletsizlik veya zulüm karşısında elinden bir şey gelmeyen kişinin en içten duygularla kendisine kötülük yapanın felaketini istemektir.⁶ Yaratıcıya yakarış olan kargışlar sözün büyüğü gücünü yansıtmaktadır. Büyüğü içeriğe sahip olan bazı sözler kullanılarak kargış verilmektedir. Kargış sözleri oluştururken toplum için öneme sahip kutsallar kullanılmaktadır. Kişi kendisine kötülük yapan birisine kargış verebileceği gibi bazen de andını pekiştirmek yahut pişmanlığını ifade etmek için kendisine kargış verir.

Mağcan Cumabayulı’nın şiirlerinde de kargış inancını yansıtan örnekler yer almaktadır. Onun “Zarlı Suluv (Kederli Güzel)” adlı şiirinde genç yaşında kedere ve gözyaşına bürünmüş güzel bir kıza seslenilmektedir. Şair onu kimin üzdüğünü ve kaygıyla kımıldanan dudaklarının kime kargış verdiğini sorar: “Erniñ kozğap kayğı men / Kay cavızdı kargaysıñ?” Sonunda şair de kızı bu kedere iten kişiye beddua verir: “Seni büytken beybaktın / Sanadan cüzi sargaysın.” (Tamir, 1993, s. 156). Şair gençlik çağındaki bir genç kıızı bu kaygılara düşüren kişinin dertten yüzünün sararmasını dileyerek kargış verir.

⁶ Kargış için bakınız: (Akalın, 1990, s. 64; Kaya, 2001, s. 23).

“Tileğim (Dileğim)” adlı şiirde ise şair kendisine kargış verir. İçinin yanarak yüreğinin azapla dolmasını ve acı gözyaşları dökmeyi diler. Hürriyetinden ayrılp mahpus olmayı, sevdiğinden ayrılp ona kavuşamamayı ister: “Körmeyin rahat, canayın / Calın bolsın mañayım. / Küyeyin azap çegeyin / Cansın denem küç bitsin / Küçti calın içke ötsin / Accı ısıtık çaş tögeyin / Körmeyin erk tutkun bop / Abaktıda cutup ot / Ötsin ömrüm zar menen / Berk bolsun cav kamagan / Sarğayayın sanadan / Körise albay car menen.” (Tamir, 1993, s. 190). Yaşayacağı bu musibetler, onun ruhundan çıkan acı feryadın Sarı Arka bozkırlarında yankılanıp kalmasını sağlayacaktır: “Körgeñ sayın köp kısım / Zarlı aççı davısım / Çırkırar Sarı Arka’da.” (Tamir, 1993, s. 190). Şairin bu şiiri tamamıyla kargıştan oluşmaktadır. “Cer Cüzine (Yeryüzüne)” adlı şiirde de şair düşmandan korkmayıp cesur olacağına dair ant içer ve andını yerine getiremezse kara yerin kendisini yutmasını dileyerek kendisine kargış verir: “Arıstañğa karsı mendey umtulğan mendey er / Bir barkıldak calpıladağan töböñten / Korkar bolsam cutsun meni kara cer.” (Tamir, 1993, s. 258). Bilindiği gibi Türk kültüründe ant içme şekillerinden biri de kişinin sözünün inandırıcılığını arttırmak amacıyla kendisine kargış vererek ant içmesidir. Burada bu ant çeşidine örnek görülmektedir.

2.10. Ant

Sözün kutsallığı inancına dayanan ant herhangi bir konuda söz vermektir. Ant, bazı nesnelerden ve birtakım ritüellerden yararlanarak sözün büyüğü gücünü kullanmak suretiyle karşısındakini ikna çabasıdır. “Bunun yanı sıra kılıç yalama, yırtıcı kuşların veya vahşi hayvanların tırnaklarını yalama, bir nesneyi kertme, ayı derisinin üzerine oturup ayı kafasını ısırarak ant içme, anttan sonra kurban kesme, kuruk veya kamçı sapı üzerinden atlama, demircinin körüğü üzerine ant içme gibi pratiklere başvurulur.” (Gümüş, 2019, s. 1035). Andından dönmenin çok büyük belalara uğramaya neden olacağına yönelik inanış, andı önemli kılmaştır.

Mağcan Cumabayulı’nın “Cer Cüzine (Yer Yüzüne)” adlı şiirinde ant içmeye örnek görülmektedir. Şiirde geçmişte Altay dağlarında hür olarak yaşayan ve hiçbir şeyden korkusu olmayan Türk’ün sonunda korkuya kapılmayacağı söylenir. Cesur olacağına dair ant içer ve kendisine kargış vererek andını pekiştirir: “Talmay kayıtpay kamal buzğan kemeñger / Arıstañğa karsı mendey umtulğan mendey er / Bir barkıldak calpıladağan töböñten / Korkar bolsam cutsun meni kara cer.” (Tamir, 1993, s. 258). Aslana karşı korkusuzca saldıran yiğit, havlayıp duran köpeklere karşı korkarsa kendisini kara yerin yutmasını söyleyerek düşman karşısında dik duracağına yemin eder. Cumabayulı, milliyetçi görüşleri nedeniyle Sovyet Rusya hükümeti tarafından hapsedilir. Yaşadığı mahkûmiyeti kendisine yakıştıramayan şair, özgürlük özlemini şiirlerinde sıkça dile getirmiştir.

2.11. Av Kültü

Avcılık bozkırda göçerevli bir yaşama sahip olan Türklerin sosyoekonomik hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bilhassa avcılık ve toplayıcılık döneminin idrak edildiği süreçte inanç dünyasını ve kültürel yapıyı şekillendiren avcılık, sadece bir geçim kapısı değil bunun yanında içinde bir dizi inanışı barındıran ritüeller bütünüdür.⁷ Avcılığın başlıca geçim kaynağı olduğu dönemde avın bereketli geçmesi için av ruhuna kurbanlar sunulmuştur (İnan, 2015, s.

⁷ Türk kültüründe avcılık ile ilgili bakınız: Çelik, A. (2019). Dede Korkut anlatılarından XXI. yüzyıla avcı folklorundaki süreklilik ve dönüşümlerin ekoeleştirel bir analizi. *Ekoeleştiri Folklor ve Edebiyat İncelemeleri*. Ankara: Kömen Yayınları.

63). Gereğinden fazla avlamak, hayvanların üreme vakti ava çıkmak, hamile hayvanı avlamak, ihtiyaç olmadığı halde ava çıkmak doğru bulunmamıştır. Türk boylarının sözlü anlatılarında av ile ilgili kurallara uymayan avcılar lanete uğramaları hatta hayatlarını yitirmeleri yer almaktadır.⁸

Mağcan Cumabayulı'nın "Ulan (Delikanlı)" adlı şiirinde de av kültürüne dair inanışların izi vardır. Canı sıkılan, yüreği daralan bir genç içindeki sıkıntıyı atmak için ava çıkmaya niyetlenir. Yaşlı annesi onun karşısına geçip ava gitmemesini, kendisini eğlendirmek için başka şeyler bulmasını söyler. Anne ile oğul arasında uzun bir konuşma geçer fakat sonunda oğul "Rencime apa, kütpe, canba / Ketem alıs, çıkam aňa" (Tamir, 1993, s. 332) diyerek ava çıkar. Annesine kırılmamasını, üzülp yanmamasını söyleyip ava giden gencin karşısına düşman çıkar. Düşman ile vuruşan delikanlı en sonunda kanlar içinde kalarak can verir: "Ketti alısğa çığıp aňa (...) / Cav kez keldi calğız canğa / Nayzalastı, kılıçtastı / Ulan öldü batıp kanğa." (Tamir, 1993, s. 334). Delikanlı, annesinin tüm ikazlarına rağmen sırf efkârını atmak için ava çıkar ve canından olur.

2.12. Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanışlar

2.12.1. Göbek Bağı Kesme

İnsan hayatının dönüm noktaları olan geçiş dönemlerinden doğum sonrasında gerçekleştirilen uygulamalardan birisi de göbek bağı kesmektir. Türk boylarının inancına göre göbek bağı ile kişinin kaderi arasında bir ilişki vardır. Bu sebeple bebeğin doğumundan sonra göbek bağı, ayak değmedik bir yere gömülür. Bebeğin kaderiyle bağlantılı görüldüğü için de bebeğin sahip olması istenilen mesleğe göre bir yere göbek bağının gömüldüğü görülmektedir.

Göbek bağı ve göbek bağı kesme ile ilgili inanışların izleri Cumabayulı'nın "Tuvgan Cer (Doğduğum Yer)" adlı şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Şair doğduğu yeri anlatırken doğup ilk ayak bastığı yer olduğunu, göbek bağının kesilip ilk kirinin yıkandığı yer olduğunu söyler: "Bul carıkka ayak basıp tuvgan cer / Kindik kesip kırım sende cuvğan cer" (Tamir, 1993, s. 230). Şair göbek bağının kesildiği yer olan memleketine sevgi bağı ile bağlı olduğunu dile getirir. Şairin "Tuvgan Ceri Sasık Köl (Doğduğum Yer Sasık Göl)" adlı şiirinde de Sasık gölü kirinin yıkandığı, göbeğinin kesildiği yer olarak tanıtır: "Kır cuvıp kindik kesip sende öşken köl." (Tamir, 1993, s. 232). Her iki şiirde de şair doğduğu memleketine olan sevgi bağını ifade ederken göbek bağının kesildiği yer olarak tanıtmayı dikkat çekicidir. Göbek bağının bulunduğu yer yazgısının bağlı olduğu yerdur.

2.12.2. Ölümle İlgili İnanış ve Uygulamalar

Türk boylarının inanç dünyasında ölüm, kişinin ruhunun kuş veya sinek biçiminde bedeninden ayrılması olarak algılanmaktadır. Dünyada iyilik yapan iyi kişilerin ruhları ülgen ruhların bulunduğu göğe yani Tanrı katına yükselirken kötü ruhlu kişilerin ruhları kara ruhların mekânı yeraltına götürülmektedir (Beydili, 2005, s. 454). Ruh ölümsüz kabul edilmiştir. Ölen ataların ruhlarının dünyadaki yakınlarına yardım edeceğine veya cezalandıracağına inanmışlardır. Eski Türk inancında ölüm olağanüstü güçlerle ilişkilendirilmiş ve ölen kişinin ardından inanca dayalı birtakım ritüellerin uygulamasını beraberinde getirmiştir. Belli bir süre

⁸ Bakınız: Gezer, Ş. (2017). Alageyik efsanesi ile Kococaş destanında ortak unsurlar. *Folklor/Edebiyat*, 23(89), 11-29.

yas tutulması, ölünün ruhu için yemek verilmesi gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır. Kazak Türkleri de diğer Türk boyları gibi ölen kişinin ruhu için çeşitli uygulamalara başvurmuştur.⁹

Ölüm ile ilgili uygulamalar Cumabayulı'nın şiirlerinde de yer almaktadır. Ölümünden önce vasiyet etme “Can Sözi (Can Sözü)” adlı şiirde yer almaktadır. Şair halkına son söz olarak bir vasiyette bulunur. Halkından kendisinin ölümünden sonra onu suçlamamasını vasiyet eder: “Kazak elim bir avız sözüm sağan / Bolğaysıñ sınçı bolsañ édil sınçı / Kinéni cürekke koy, koyma mağan / Meni atama bul cürek çındı dersıñ / Umtılğan alamın dep kündi dersıñ / Süyip külip küyip köz casın tögip / Cındı cürek öldi de tındı dersıñ.” (Tamir, 1993, s. 114).

Ölen kişinin ardından ağıt yakma ise “...’ın Albomına (...’ın Albümüne)” adlı şiirde görülmektedir. Şiirde şair çok sevdiği kişinin resimlerine bakarak onu kaybetmenin üzüntüsünü dile getir. Ceylan gözlü¹⁰, yumuşak sözlü sevdiğinin uçup arşa gittiğini, kendisinin ise üzüntü içinde yapayalnız kaldığını söyler: “Bota közdi / Cibek sözdi / Ketti uçıp / Kaldım calğız / Tiri cansız.” (Tamir, 1993, s. 134). Bu şiir ölen sevgilinin ardından yakılan bir ağıttır. Şiirde ölen kişinin ruhunun arşa gittiğinin söylenmesi ise eski Türk inanışındaki uçmağı hatırlatır.

Cumbayulı'nın “Koylıbaydıñ Kobızı (Koylıbay’ın Kopuzu)” adlı şiirinde ise Kazak kültüründe canlılığını sürdüren ölü aş geleneğinin yansıması görülür. Kalabalık Nayman halkı bir aş dolayısıyla toplanır. Yemekler yenilir, at yarışı yapılır, yiğitler güreş tutar: “Kalın Nayman cıgılğan bir zor astan / Bir aska cıyıltıptı Nayman tamam / Bay, biyi, batırları balpan başkan (...) / Béygege eki cüzdey at ciberip / Küres sap cıyılğan curt urandaskan.” (Tamir, 1993, s. 218). Şiirde bir ölünün yıl aşından bir sahne anlatılır. Aşa tüm beyler ve bahadırlar katılmıştır. Ölünün ruhu için pişirilen yemekler yenildikten sonra at yarışı ve güreş yapılır. Ölünün yıl aş, yasın bitmesi üzerine verilen bir aş olduğu için şenlik içinde geçmektedir. Kazak Türkleri ölünün yıllık aşına büyük önem vermişlerdir. Boy beylerinin ölümü üzerine verilen aş ise ayrı bir öneme sahiptir. Bu aş bütün halk ve çevre ülkelerin yöneticileri davet edilir. Büyük aş veya yıl aşında genellikle at kesilir. Bu bir nevi ölen kişinin ruhunun yücelmesi için Tanrı’ya sunulan bir kurbandır. Cumabayulı'nın bahsi geçen şiirinde de böyle bir aş töreni anlatılmaktadır.

2.13. Kader İnancı

Kader inancı Türk boylarının inanç sisteminde İslamiyet öncesinde var olan İslamiyet ile devamlılığını sürdüren bir inançtır. Türklere göre kişinin yazgısının sahibi Tanrı’dır ve yazgıyı iyi veya kötüye dönüştürme gücü de yine Tanrı’dadır.

Kader inancı Cumabayulı'nın “N. Ğa (N.’ye)” adlı şiirinde öne çıkar. Bu şiir adı N. olarak verilen bir arkadaşa yazılmıştır. Şair geçmişte çok güzel günler yaşadığı fakat şimdi ayrı düştüğü arkadaşına hitaben bu şiiri yazar. Onunla ayrı düşmesine sebep olan şey acımasız yazgısıdır: “Sum takdır capan tüzge çığardı aydap / Davılı ulıp turğa, boranı oynap.” (Tamir, 1993, s. 78). Kişi kaderindeki hayatı yaşamaktadır ve kadere ayrılık yazılmıştır.

⁹ “Kazak Türkleri arasında ölen kişinin eyerinin çadırının girişine konulması, eyere ölen kişinin kuşak bağıyla birlikte elbisesinin bağlanması, genç yaşta ölenlerin atının yelesine kırmızı kurdele bağlanması, ölüm haberinin ölen kişinin yakınlarına çeşitli şiirlerle örtülü bir dille ve alıştırma alıştırma verilmesi bu uygulamalardan yalnızca birkaçıdır” (Özdemir, 2020, s. 467).

¹⁰ Şiirde geçen “bota” kelimesi “deve yavrusu” anlamına gelir fakat Türkiye Türkçesine aktarıldığında anlam bakımından “ceylan gözlü” ifadesi daha uygun düşmektedir.

2.14. Sözlü Gelenek Ürünleri

2.14.1. Efsane

Türkçede “söylence” olarak da ifade edilen efsane, olağanüstü olay ve kahramanların anlatıldığı anlatılara verilen addır. Efsaneler kutsal ve gerçek kabul edilen anlatılardır (Ergun, 1997, s. 45-46). Efsaneler içinden çıktıkları toplumun inanç dünyasını ve sosyokültürel hayatını yansıtmaktadır. Efsanelerin toplumu eğitmek, topluma öğüt vermek ve onu doğru yönlendirmek gibi işlevleri vardır (Erol Çalışkan, 2016, s. 279). Toplumsal ahlakı düzenlemek ve sosyal düzeni korumak da efsanelerin işlevleri arasındadır (Sakaoğlu, 1980, s. 16).

Efsaneler kulaktan kulağa, nesilden nesile aktararak canlılığını korumaktadır. Çağdaş yazın içerisinde hikâye, roman veya şiir biçimine dönüştürülerek veya bu türlerin içerisine yerleştirilerek de efsaneler günümüze taşınmaktadır. Mağcan Cumabayulı’nın şiirlerine baktığımızda şiirlerin içerisine efsanelerin yerleştirildiği, bu anlatıların şiir ile uyumlu bir biçimde dönüştürüldüğü görülmektedir. Onun “Künniñ Batuvı (Güneşin Batışı)” adlı şiirinde ay ve güneş ile ilgili bir efsane aktarılmaktadır. Efsaneye göre ay ve güneş çok eski zamanlarda çok bahıtlı karı kocadır. Ay hanım, Güneş de beydir. Onlar mutlulukla yaşarken çocukları yani yıldızlar elmas gibi etrafında parlar: “Bayağı erte zamanda / Bularda artık bak bolğan / Ay éyel bop kün eri / Tolıksıp turğan çak bolğan / Nurları balkıp ekevi / Kosılıskan bir mezgil / Aynala culdız baldarı / Caynağan önçeñ almas gül.” (Tamir, 1993, s. 36) Fakat dedikodu ve yalan birbirini seven bu bahıtlı çifti ayırır. O gün bugündür ay ve güneş birbirinden ayrı yaşar. Mağrur Güneş gündüzleri parıldar. Kocasını unutmayan ay ise geceleri hüznü ışıltılar saçır. Etrafında yetim kalmış yavruları yıldızlar dolandır: “Ötirik, ösek cayılğan / Körmestey kıp bir birin / Duspan kıp bulardı ayırğan (...) Tün bolsa appak kaygılı / Korkıp-kana ay tuvar / Apalap ergen artında / Baldarı cetim culdızdar.” (Tamir, 1993, s. 36). Kibirli Güneş ise Ay’a kızgındır. Kızgınlığı artıp iyice kızarır. Gece olunca hiçbir suçu olmayan Ay’ı bırakarak gidip boş yatağına yatar: “Tekébbir kün karamas / Muñdı aydñ túsine, Onan caman kızarar / Açuv sıymay içine / Ayıpsız ayga karamay / Catadı barıp tul tösek.” (Tamir, 1993, s. 38). Şiirin sonunda şair Ay ile Güneşi bu hale koyan yalan ve dedikodu bize neler yapmaz denilerek anlatıdan çıkarılan dersi verir: “Kün men de aydı ayırğan / Ne kılmay deysiñ bul ösek?” (Tamir, 1993, s. 37). Şiirde yalan ve dedikodunun toplumsal düzeni bozduğu, insanlar arasında telafisi olmayan sıkıntılara yol açtığı anlatılır ve bu husus bir efsane ile desteklenir. Burada efsanelerin toplumsal düzeni ve ahlakı düzenleme işlevinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Cumabayulı, şiirinde ele aldığı konuyu efsane ile desteklerken hem geleneksel bir anlatıyı günümüze taşımış hem de efsanenin eğitici olma işlevlerinden yararlanmıştır.

“Zuhra (Zühre Yıldızı)” adlı şiirde ise Zühre yıldızının ortaya çıkışı anlatılır. Anlatıya göre Zühre yıldızı eskiden çok güzel bir kızdır. Elma gibi kırmızı yanaklı, ay gibi parlayan yüzlü, sümbül saçlı, siyah gözlü bu güzel kızın adı Zühre’dir. Bu güzeller güzeli kız her gece ağlayıp yıldız olmak için dua eder: “Zuhra değen kız bala / Beti alma, cüzi ay / Savsaktarı kümistey / Sümbil çaç közi kuralay / Tün sayın kökke karaptı / Akrın ünsüz cılapı / Carkırap cıldız bolsam dep / Calınp kökten suraptı.” (Tamir, 1993, s. 322). Gökyüzü onu görür ve isteği kabul olur. Zühre kız uyurken bir melek gelip onu yumuşak kanadına bindirerek gökyüzüne götürür. Kız yıldızla dönüşür ve gökte parlar: “Köz casın kök köredi / Tilegin Teñrim beredi / Bir tünı uyuktap catkanda / Periçte kökten keledi / Tıñç catkan sébiydi / Oyatuvgı kıymaydı / Cumsak cılı ak almas / Kanatpen cüzden sıypaydı / Köz açkança Zuhra kız / Boldu suluv bir culdız.” (Tamir, 1993, s. 322). Şiirin sonunda bir anne ya da babanın Azize adlı kızına derslerini

iyi çalışıp güzel yerlere gelmek için dua etmesini ve Zühre kız gibi parlamasını öğütlemektedir: “Ğazıza sen de karağım / Caksı okıp sabağın / Sulıvlıkka umtulıp / Teñriden tileo cas tögip / Sura, calın Zuhra bol.” (Tamir, 1993, s. 332).

2.14.2. Ninni

Bebekleri uyutmak veya sakinleştirmek için ezgili bir biçimde söylenen ninniler annenin duygu ve düşünce dünyasını, bebeğine olan sevgisini ve onun için iyi dileklerini yansıtır (Şimşek, 2016, s. 33). Türk sözlü geleneği içerisinde ninnilerin önemli bir yeri vardır. Bireyin kimlik oluşumu ve bilişsel yapısının gelişimi için önem arz eden ninnilere bütün Türk boylarının sözlü geleneğinde rastlamak mümkündür. Kazak Türkleri ninni için “beşik ırı” sözünü kullanmışlardır. Ninniler anonim ürünlerdir fakat şairi belli olan ninniler de vardır.

Mağcan Cumabayulı’nın şiirleri içerisinde de bir ninni örneği yer alır. Onun “Beşik ırı (Ninni)” adlı şiiri bu türe bir örnektir. Bebeğine güneşim, ayım, nazlı tayım diye seslenen anne bütün köyün uyuduğunu, kuzu ve oğlakların da uyuduğunu söyleyerek onu uykuya davet eder. Dışarıda fırtına ve soğuk olduğunu, sıcacık rahat döşekte uyumasını söyler: “Künim, ayım / Erke tayım / Böleyin endi / Tısta davıl / Catkan avıl / Uykıñ da keldi / Cumsak beşik / Cılı tösek / Catağoy kozım (...) / Kulınçaktar / Kozı, laktar / Béri ak uykuda.” (Tamir, 1993, s. 225-226). Bebeğine yıldızım ve göz nurum diye seslenen anne “Canımın gölgesi yavrum fırtına sert esse de korkma, annen seni hep koruyacak.” diyerek bebeğe güven verir: “Sen culdızım / Sen köz nurım / Kir tétti uykığa / Saya canım / Balapanım / Soksın davıl cel / Bolma alañ / Süygen anañ / Saktar anık bil.” (Tamir, 1993, s. 226). İşigim, nazlım diye bebeğine seslenen anne günü geldiğinde bir elma gibi olgunlaşacağını, bir kuzu gibi büyüyeceğini, annesiyle vedalaşıp hızlı koşan tulpar ata binip, sungur kuşunu koluna kondurup dağa gideceğini, kendisinin de o zaman hep onu özleyeceğini söyler: “Sévlem, erkem / Küni erteñ / Tolarsıñ sen ay / Pisip almam / Tolıp, bağlan / Cügirip cürersıñ / Sulıv süyrik / Corğa cüyrik / Tayğa minersıñ / Kara carğak / Tülki tımak / Çoktap kiyersıñ / Kuvanıp klkam / Erke markam / Kısıp süyermin / Minip tulpar / Alıp suñkar / Tavga ketersıñ / Sen bop sözim / Castı közim / Sağınıp kütermin.” (Tamir, 1993, s. 226). Bu ninnide toplumsal yaşam koşulları ve bir annenin oğlundan beklentileri açıkça ortaya konulmuştur. Ninni metninde kavuşmak olarak “Eldiy böpem (Ninni bebeğim)” ve “Bév bév böpem (Bev bev bebeğim)” ifadeleri kullanılmıştır (Tamir, 1993, s. 227).

2.14.3. Atasözü

Atasözü; tecrübeleri yansıtan, kalıplaşmış özlü sözdür. Milletlerin kolektif bilincinin ve tecrübesinin ürünü olan atasözleri yazılı ve sözlü anlatılar içerisinde yer alarak, nesilden nesile aktarılacak kültür içerisindeki varlığını korur. Mağcan Cumabayulı’nın “Kurbım (Akranım)” adlı şiirinde de atasözü örneğine rastlanmaktadır. Şair genç akranına tembel olmamasını, dünyanın bir oyun yeri olmadığını, helalinden yemek için mutlaka alın teri dökmek gerektiğini, “Armut piş, ağzıma düş.” deyip yatmanın doğru olmadığını söyleyerek nasihat eder: “Bul calğan oyn emes beyne ceri / Kılğanğa adal eñbek zeynet ceri (...) / Dep catpa alma pis de avızıma tūs.” (Tamir, 1993, s. 322). Türkiye Türkçesinde “Armut piş, ağzıma düş.” olarak bilinen atasözü Kazak Türkçesinde “Alma pis avızıma tūs” biçimindedir.

2.14.4. Peygamber Kıssaları

Peygamberle ilgili anlatılar semavi dinlerin kitapları olan Tevrat, İncil ve Kur'an'da geçmektedir. Bu anlatılara edebî ürünlerde de yer verilmiş veya yazar ve şairler bunlara telmihte bulunmuştur. Cumabayulı'nın da şiirlerinde peygamber kıssalarına telmihte bulunduğu tespit edilmiştir. Onun "Tirildim (Dirildim)" adlı şiirinde Hz. Musa'nın kıssasına telmih yapılmıştır. Şiirde çaresiz olan bir kişi gücünün yetmeyişi anlatılmaktadır. Gücü yetse Musa peygamber gibi Tanrı'yı arayarak Tur dağına gideceğini söyler: "Kökke umtılam. Êtteñ dünye, ayağım!.. / Bolsa ayağım, alıp Musa tayağın / Keter edim Teñri izdep Tor izdep." (Tamir, 1993, s. 108). Şiirde Hz. Musa'nın Rabbin nurunu görüp vahyini aldığı Tur dağına gitmesine bir telmih yapılmıştır.

"Cer Cüzin Topan Bassa Eken (Yeryüzünü Tufan Bassa)" adlı şiirde ise Nuh tufanına bir telmih vardır. Bilindiği gibi Hz. Nuh kavmine hakkı ve hakikati anlattığı halde kavmi bir türlü ikna olmaz ve inkâra devam eder. Sonunda Hz. Nuh yaratıcıya yalvarıp yardım ister. Rabbi de ona bir gemi yapıp inananlarla beraber gitmesini söyler. Ardından bir tufan olur. Nuh kavmi helak olur.¹¹ Şiirde de insanın ve zamanın bozulmasından dolayı kararan dünyayı tufanın yok etmesi dileği yer alır. Dünyanın ve dünyadaki her şeyin yok olup yenilenmesi isteği dile getirilir: "Cer cüzin topan bassa eken / Askar tavidan assa eken / Tavday tolkun kutırıp / Uvlu köbik çaçsa eken (...) Candı cansız çok bolıp / Kalsam calğız bir özüm" (Tamir, 1993, s. 262). Şairin dilediği tufan, Nuh tufanını andırmaktadır.

2.15. Geleneksel Çalgılar

Müzik aletleri mitolojik inanışlarda çoğunlukla öte dünya veya ruhlarla iletişim kurmanın bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple kamlar gerçekleştirdikleri dinî ritüellerde bir müzik aleti kullanmışlardır. Bu müzik aletlerinden birisi davul diğeri de kopuzdur. Kopuz / dombra ululuk ve bilgelik simgesi olarak değerlendirilmiştir. İyi ruhların çağırılması, kötü ruhların defedilmesi için kopuzdan yararlanılmıştır (Kormaz, 2008, s. 101). Saz / kopuz / dombra iyi ruhların çağırılıp kötü ruhların kovulmasının yanında ruhen ve bedenen tedavi etme, ulularla / ruhlarla haberleşme ve sözün etki gücünü arttırma gibi işlevlere sahiptir (Durbilmez, 2010, s. 148).

Cumabayulı'nın incelenen şiirlerinde geleneksel çalgılara da yer verildiği görülmektedir. Kopuz ve dombra şiirlerde yer alan geleneksel çalgılardır. Onun "Cazğıtın (İlkbahar)" adlı şiirinde kışın sona ermesi ve baharın gelişyle birlikte doğanın canlanması anlatılır. Kuşlar ağaçlara konup sanki kopuz çalar gibi türlü namelerle ötmektedir: "Türli ün men caña kelgen cıldıñ kısı / Turğanday kobız oynap énge salıp." (Tamir, 1993, s. 44). Kamların iyilik, bolluk ve bereketi kopuz eşliğinde istediği gibi yeni yılın kuşları da sanki kopuz çalıp bolluk ve bereketi istemektedir.

"Koylıbaydñ Kobızı (Koylubay'ın Kopuzu)" adlı şiirde ise kopuz Koylıbay adlı kamin / şamanın bir çalgısı olarak yer alır. Bu kopuz bir kama ait olduğundan kutsiyeti vardır. Birgün Nayman halkı arasında at yarışı düzenlenir. Koylıbay da yarışa davet edilir. Koylıbay at koştururken kopuzunu taşıyamayacağı için bir ağacın altına koymak üzere genç birisine kopuzunu teslim eder. Delikanlı kopuzu ağacın altına bırakır. Koylıbay at koşmaya başladığında kendinden geçer ve belinden kılıcını çeker. Yalın kılıcı kopuz gibi çalmaya başlar. Ağzından da

¹¹ Hz. Nuh kıssası için bakınız: Kur'an-ı Kerim, Nuh Suresi.

kanlı köpükler gelmektedir. Herkes ne yapacağını şaşırması vaziyette iken Koylibay'ın cin dostu Kakaman kopuzu getirip Koylibay'a verir. Koylibay kopuzun tellerine dokunur ve kendisine gelir. Oradaki halk olanlar karşısında şaşkına döner: “Bir kezde at keletin mezigil cetti / Boz bala at aldınan cavıp ketti / Sol vakit cay otırğan Koylibaydı / Avurak kalçıldatıp dirildetti. / Avzınan kandı köbik burk burk etip / Cabcalañaç kılıçtı kobız etti. / Közderi kıpkızıl bop kanğa tolıp / Sarı'nı sar dalanı küñirentti. (...) / Kakaman cubatadı erke karttı / Kobız keldi Koylibay közin açtı / Kalın el tamaçadan tas bolıp kattı” (Tamir, 1993, s. 220). Kopuz, Koylibay'ı adeta tedavi edip kendisine getirir. Kopuzun sesini duyan Koylibay transtan çıkıp iyileşir.

“Dombıra” adlı şiir “kara söz” yani nesir ile yazılmış ve şairin ismini açık olarak vermediği merhum C'ye ithaf edilmiştir. Bu bilgi şiirin başlığının altında not olarak yer alır. Şiirde bir dombıra sesi ile kız kardeşini hatırlayan bir adam anlatılır. Adam işittiği dombıra sesinin etkisiyle zorla evlendirilen ve işkence gören en sonunda ölen kız kardeşini hatırlar. Dombıranın sesi insanı derin düşüncelere sokan ağır bir sestir. Karanlık gecede ağır ağır akan ırmağın şırıltısı, rüzgârlı yaz gecesinde korkudan birbirlerine sokulan göl kamışlarının fısıltısı gibi bir sestir dombıranın sesi. Zaman zaman da hasta bir insanın iniltisini andıran dombıranın sesi, ağaçlarda hışırdayan yaprak sesine de benzemektedir: “Adamdı kalın oyga batıratın, belgisiz korkınıçka tüsiretin cat, avır bir ün. / Özenniñ karañğı tünde salmak pen sıldır kağıp akkanınday, cazdın celdi tününde köldin kamıstarının korkkan sekildi birine birin tığılısıp sıbırlaskanınday. / Ağaç capıraktarının dirildep kübirleskenindey. / Keyde dombıra avruv adamday inırsığan sıkıldı da boladı.” (Tamir, 1993, s. 152). Dombıra sesi hüznü ve acı hatıraları canlandırmış ve ölüp giden talihsiz bir kızı hatırlatmıştır. Şiirin başında bu şiirin ölen birisine atfedilmiş olması da dikkat çekicidir. Şair dombıranın sesiyle adeta ölen bu yakınıyla iletişim kurmak ister gibidir.

“Sersenbaydın Cırı (Sersenbay'ın Ağıdı)” adlı şiirde de yurdundan ve sevdiğinden ayrılan birisinin iç yangısı anlatılır. Her şeyini kaybeden Sersenbay, yaşadığı acıyı dombırası eşliğinde dile getirir. Dombırası inledikçe o da gözüne yaşlar dolup onunla birlikte inlemektedir: “Dombıram meniñ eki çek / Küñrenedi eñirep / Men de birge küñrenem / Közime ıstık casım kep.” (Tamir, 1993, s. 288). Dombıra ağlamakta ve sahibini bu hale düşürenlere beddua etmektedir. Sersenbay da onunla ağlayıp gözyaşı döker: “Dombıram meniñ zarlaydı / Zarlamaydı, karğaydı / Men de birge zarlaymın.” (Tamir, 1993, s. 290). Dombıra kalpteki duyguların tercümanı olup yaşanan acıları terennüm etmiştir.

2.16. Sosyokültürel Yaşamdan Görüngüler

Mağcan Cumabayulı içinden çıktığı toplumu çok iyi tanıyan, Kazak toplumunun olumlu ve olumsuz yönlerini çok iyi analiz eden bir aydındır. Onun şiirlerinde Kazak Türklerinin duyuş ve düşünüşü, yaşayış biçimi tüm canlılığıyla yer alır. “Cazğıturı (İlkbahar)” adlı şiirde baharın gelişi ve Kazak halkının baharı karşılayışı anlatılır. Doğanın uyanışı ile birlikte halk da canlanır. At sürüsü olanlar çobanlarına atların kıllarını kırpmaları için görev verir: “Ulı bay cılkı kamap kıl küzeter / Belsengen cılkıcığa noktaltıp.” (Tamir, 1993, s. 44). Baharın gelişi ile neşelenen çocuklar birbirlerini çamura yuvarlayıp koşarak eğlenirler: “Balalar etek türüp zır cüriger / Batpakka birin biri domalatıp.” (Tamir, 1993, s. 44). Baharın gelmesiyle kırlara çıkan çobanlar kısırakların yavruymasına yardımcı olmaktan uyku uyuyamaz: “Kırdağı cılkıcılar uykı körmes / Kolman kuvlık biye kulundatıp.” (Tamir, 1993, s. 44). At çobanları ağız sütüne yeni doymuş kulunları analarından ayırarak bağlar: “Uvızğa çaña toygan cas kulındı / Çiñgirtıp cılkıcılar ustap baylap.” (Tamir, 1993, s. 44). Çocuklar kıştan semiz çıkan kısıraklara eğersiz binip onları

koştururlar: “Azrak küyli çıkkan kısır tapın / Balalar çapkılaskan minip caydak.” (Tamir, 1993, s. 44). Bu şiirde doğanın uyanışı, doğa ile Kazak halkının canlanması, çoluk çocuk baharın gelişini karşılayışı en canlı biçimiyle anlatılır.

Onun “Cazğı Tünde (Yaz Gecesinde)” adlı şiirinde ise bir kız kaçırma hadisesi anlatılmaktadır. Herhangi bir sebepten dolayı kavuşamayan gençler anlaşılarak kaçmayı tercih etmektedir. Bu toplumsal gerçek Cumabayulı’nın şiirinde ele alınır. Kız gece vakti olup tüm aile fertleri uyuyunca önceden hazırladığı bohçasını alıp uykudaki kardeşini öpüp sevdiği adama gitmek için çıkar. Ama içinde büyük bir hüznün vardır. Ailesini geride bırakıyor olmak onun için acıtır: “Suvday suluv kara köz / Süygenine bergen söz / Belgli cerde tabılmak / Karañğı cazdñ künde / Catkızıp tegis üy için / Kısıp süydi sıñdısın / Sırlas tete bavırdan / Ayrıluv ceñil me” (Tamir, 1993, s. 48). Genç kız kalbindeki ağır hüznü rağmen kendisini dışarıda bekleyen sevdiğine doğru koşar. İki bir ata binip hızla uzaklaşırlar. Sonunda kavuşan sevdalıların tek umudu altlarındaki yürük attır: “Cigitte arman kaldı ma / Aldı carın aldına / Çöv dep çavıp cöneldi / Bir kolı suluv belinde / Ak köylektiñ eteği / Köterilip ketedi (...) / Sendi sağan ekevi / Endi cürük sürinbe / Cetsiñ castar avılga.” (Tamir, 1993, s. 50). İki âşık yürük atın üstünde hayallerine doğru koşar.

“Oramal (Havlu)” adlı şiirde ise yâr için havlu işleme geleneği görülür. Sevdiği adam Rus askerleri tarafından alınıp şehre götürülmüş olan kadın hasretle yârini beklemektedir. Beklerken de ona havlu işlemektedir. Bir yandan havluyu işler, bir yandan da özlemine yenik düşüp gözyaşı döker. Gözyaşları işlenen havluya karışır: “Hasiret battı canıma / Uvga toldı cas cürek / Oramaldı carıma / Bitirem kaçan kestelep / Orala berme cibegim / Tezrek cürçi sen de biz.” (Tamir, 1993, s. 176). Havlunun işlenmesi bitince sevdiğine kavuşacağına inanan kadın bir an önce işini bitirmek ister.

“Batan Kün Atkan Tannñ Cırı (Batan Güneşin Atan Tanın Şiiri)” adlı şiirde vatanı ve milleti için savaşmaya giden delikanlının güzel sevgilisine olan vedası yer alır. Delikanlı sevdiği kıza ipeğini eğirip patiskayı eline alarak örnek işlemesini söyler: “Kuralay közdi karağım / Boldıñ ba iyrip cibegiñ / Kuralay közdi karağım / Koluña karday bédesti al / Kanday kızıl cibek pen / Ak bêteske örnek sal.” (Tamir, 1993, s. 178). Sevgilisiyle vedalaşan delikanlı onun bakışlarına dayanamaz ve “Kara gözlü bir tanem sen bana bakma, senin gözlerin gergefinde olsun.” diyerek onun bakışlarının kendisini nasıl etkilediğini dile getirir: “Karama mağan karağım / Bolsiñ köziñ kergičte.” (Tamir, 1993, s. 180). Şiirde yârini gurbete gönderen sevgili nakış işlerken tasvir edilir. Genç kızlar ve gelinler günlük işlerinden kalan zamanda nakış işleyerek çeyiz hazırlamakta veya eve maddi katkı sağlamaktadır. Bunun yanında gurbete çıkan sevgili için nakış işleme geleneği de söz konusudur. Toplumun kültüründe yer alan bu hususlar Cumabayulı’nın şiirlerinde ustalıkla ele alınmıştır.

Cumabayulı şiirlerinde toplumsal sorunlara da değinmiştir. Bunlardan birisi de kadının toplum içindeki yeri hususudur. Sovyet Rusya’nın baskısı altında ezilen Kazak halkı içerisindeki kadınlar bir de erkekler tarafından ezilmektedir. Çocuk yaşta zorla dedesi yaşıtlı adamlarla evlendirilen kızlar, eşlerinden şiddet gören kadınlar Kazak toplumunun sorunları arasında yer almaktaydı. Cumabayulı bu sorunu şiirlerinde dile getirerek bu sorunun çözülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Onun “Çın Sorlı (Gerçek Zavallı)” adlı şiirinde fırtınalı bir kış gecesinde kocası tarafından dövülerek evden atılan Orazcık adlı kadın anlatılmaktadır. Şair bu anı en ince ayrıntısıyla aktarır. Orazcık’ın kocası Baltabay onu saçından tutup evin içinde sürükler, tekmeleyerek döver ve kamçı ile başına vurur. En sonunda da kapıyı açıp hakaret

ederek fırtınalı gecede dışarı atar: “Baltabay Oraz kendi çaçtan ustap / Nıǵarlap h r t kpirge s yrep tastap / Kut u tırar estilgen kattı davıs / Ata  enen  ık  yden! Colı dı tap!” (Tamir, 1993, s. 158). Zavallı Oraz’ın rengi u muştur. Dı arıdaki sert r zg r onu yalpalatır. Allah’a yalvararak titrek adımlarla  aresizce ilerler: “Bıy ara Oraz kenni  t si ka kan (...) / D rmen cok k zi to ıp tur balbırap / Casaǵan carılka dep cerdem surap / Kar borap d rildep cel sokkan  akta / Ketedi sorlı Oraz-ken dir kaltırap.” (Tamir, 1993, s. 160).  iirde  iddet g ren kadının ya adıǵı acziyet canlı bir bi imde ele alınır.

“Cas Kelin (Gen  Gelin)” adlı  iirde ise yeni gelinlerin ya adıǵı zorluklar dile getirilmektedir. Yeni gelin adeta evin hizmetk rıdır. Her i e ko ulan odur. Birazcık ge  kalsa azar i itecek olan da odur. Yeni gelinin tembellik yapmaya hakkı yoktur. O daima toktur, sofraya oturmaz. Bir par a peynir ona a  olur: “Ca a t sken cas kelin / Kempirlerge as kelin (...) / Ca a t sken kelin ek / Bolmaydı tipti erincek / Hudayd n bergen toktıǵı / As boladı irim ik.” (Tamir, 1993, s. 160).  ok yorulmasına raǵmen asla sesini  ıkaramaz. Yaǵmurda ya ta, soǵuk ayazda koyun saǵar: “Arıp talıp c rse de Oylaytını caksı atak / Burkıraǵan davılda / sabap koyǵan cavında.” (Tamir, 1993, s. 162). Ne kadar eziyet  ekse de aǵzından tek bir laf  ıkmaz. Gen  gelinin tesellisi birlikte yastıǵa ba  koyduǵu erinin sevgisidir: “Lem dep bir s z  ıǵaemay / Cas kelin c rer savında / Birin biri izdesken / Kara ǵıda k zdesken / Basım cerge kirgen e / Canım sen dep s zdesken cas kelinni  k yevi / Mu ın a ar s yevi.” (Tamir, 1993, s. 162). Bu  iirle yeni gelin olan ve Anadolu’daki s yleyi le “gelinlik” yapmak zorunda olan kadının ya adıǵı sıkıntılar ayrıntılarıyla ele alınmı tır. G n m zde Kazak toplumunda da neredeyse ortadan kalkmı  olan “gelinlik yapma”  deti bu  iirle ele tirilmi tir.

“Tilegim (Dileǵim)” adlı  iirde ise babası tarafından istemediǵi bir evliliǵe zorlanan bir gen  kızın  ıǵlıkları yer alır. Gen  kız, babasının kendisini mal gibi satmamasını, sevmediǵi bir adama sırf zengin diye vermemesini, kendisine ya ca denk olan birisine vermesini s yler: “Bersi  atam, malǵa satpay tenime / Maǵan coldas o mal bolmas er bolar / Kur kızsısa  atı zatı tegine / K zi  nurı bala   mri  er bolar.” (Tamir, 1993, s. 164).  iirin sonunda gen  kız ne kadar ah edip inlese de kimsenin onu i itmediǵi s ylenmektedir: “Meyrimdi iyem, taza n zik  eyeldi / Kara c rek Kazakka nege carattı  / Ah zar kıldı, kulaǵına kim ildi. / Sorlılardı cavızdarǵa karattı .” (Tamir, 1993, s. 164).  iirde kadınların kendi kaderiyle ilgili bir s z hakkının olmadıǵı, evleneceǵi e ini babasının belirlediǵi ve mal kar ılıǵı sevmediǵi, dengi olmayan adamlarla evlenmek zorunda kaldıkları anlatılmı tır.

Cumabayulı’nın “T n Edi (Gece  di)” adlı  iirinde de kendi hayatı ile ilgili hi bir s z hakkı bulunmayan ve aǵabeyinin isteǵi  zerine zorla evlendirilmek istenen  ocuk ya taki bir kızın feryadı yer alır. Aǵabeyi onu be  kısıraǵa istemediǵi bir adama verir. Kız gece olunca evinden ka ar ve bu evlilikten kurtulmaya  alı ır. Issız bozkırın ortasında r zg rlı bir gecede korkarak ilerler. G zya ları sel olup yanaklarından s z l r. Sanki ailesi gibi bozkır da ona acıamamaktadır. Karga ve kuzgun sesi onu korkutur, r zg rın sesi de korkun tur. Sanki bozkırdakiler ona sen be  kısıraǵa satılan bir cariyesin, ses  ıkarmaya hakkın yoktur diye haykırmaktadır. D v lsen de s v lsen de katlanmaya mecbursun, sen g ne i d   nme karanlıǵa mahk msun der gibidir karanlık bozkır: “Esirkegen calǵız can boldı ma? Cok! / Cıladım capan t zde calǵız zarlap. /  lde kim “Teyt  ıǵarma  ni !” dedi. / “Sen bir mal, bir bes baytal kunı ” dedi. / “ okısın karǵa kuzg n c regi di / Tırp etme, cılama da k  im.” dedi. / Oylama dedi k ndi sen mal, k   sen / S ksem de soksam daǵı  ıda, k n sen /  ıdamasa  karsı l m dey i bolma.” (Tamir, 1993, s. 170). Talihsiz kız, feryadını kimseye duyuramadıǵını anlar.   ten i e

yanıp ailesine yalvardığı zaman dinini ve namusunu paraya satmış olan ağabeyi şu at daha iyi diye alacağı atı seçmektedir. Ninesi ve dedesi ise yapacak bir şey yok, ömrünce ağla der. Sadece annesi ona üzülür ama onun da elinden bir şey gelmez: “Açuv kernep uylanıp, canıp içten / Calınğan bérine de men emes pem? / Sol vakıt. Bas caksısı pélen at dep / Savdalaskan ağa-ékem sen emes peñ? / Sasık doñız, canıvar cuvan karın / Satatın malğa Teñriñ, iyman arıñ / Tastağanday bolamın cüz tilgilep / Ketkende kaynap oynap ıstık kanım / Süyetin erkeletip écem atam / Ömriñçe cıla dep berdiñ batañ / Kucaktap kısıp ucaktap kısıp kürsinip cılay berdiñ / Sarğayğan sorlı bolıp bıyçara apam.” (Tamir, 1993, s. 170). Şiirin sonunda her gün gözyaşı döken, dövülse de sövülse de ses çıkarmayan, köle gibi çalışan, mal karşılığı satılan kadının zafer kazandığı, bayrağını göğe yükselttiği ve artık kadınlar için tanın attığı, güneşli günlerin geldiği dile getirilir: “Uvf Alla! Can boldı ma bizden muñdık! / Darıyğa! Ne körmedik, ne körmedik / Körkençe sonca korlık sonca zorlık / Uv içip otka túsüp nege ölmedik? / Ölmedik! Zar eñredik, sabır ettik / Çaçatın altın sévle tañdı küttik. / Köp küttik, sögildik de soğıldık da / Satıldık da dilekke ahır cettik / MInav tuv kimniñ tuvı? Éyel tuvı (...) / Anav tañ kimniñ tañı? Éyel tañı.” (Tamir, 1993, s. 172). Cumabayulı bu şiiriyle kadınların yaşadığı sorunların çözülmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Toplumun ilerlemesi için bu sorunlar ortadan kalkmalıdır.

2.17. Hayat Tasavvuru

Mücadeleci bir kişiliğe sahip olan Mağcan Cumabayulı, özellikle Kazakların millî bilince ulaşması, birlik ve beraberliklerinin tesisi için çaba sarf eden Kazak aydınlarından. İlkın Çarlık Rusya, ardından Sovyet Rusya’nın siyasal ve kültürel baskıları karşısında sıkışıp kalan Kazakları millî bağımsızlığa çıkaracak yolu bulmak için mücadele eden Cumabayulı hayatını bu uğurda harcamıştır. Onun hayat tasavvuru, dönemindeki pek çok genç için yol gösterici olmuştur. Cumabayulı’nın şiirlerinde de onun hayat felsefesine, hayata bakış tarzına dair izler bulmak mümkündür. “C.’ğa (C.’ye)” adlı şiirinde şair hayata bakış açısını ve hayat algısını açıkça ortaya koyar. Şaire göre ömür, ateş üzerine kurulmuş ve direkleri ateşin içerisine saplanmış bir köprüye benzemektedir. Bu köprü’nün dibi böceklerle, yılan ve domuzlarla doludur. Ömür denen köprüyü geçerken sağlam ve kendinden emin adımlarla ilerlemelidir. Bu köprüden korkusuzca hatta güle oynaya geçmek gerekir. Köprüyü geçen kişinin gözü her daim gökyüzünde, ümidi geleceğinde olmalıdır. Aksi takdirde aşağıya bakarsa yılanlar aldatır, domuzlar korkutur. Şimdiyi düşünüp kaygıya kapılanın ayağı kayar, oysa geleceğe odaklanan korkusuzca geçip gider: “Ömir köpir ot üstine salınğan / Diñgekteri zéndem otka malınğan / Korkuv bilme, ayaktarın taymasın / Oynap kana öt, çarpuv körme calınnan / Koñız da bar, doñız da bar tübinde / Cokka aldanıp canım cerge бүгілbe/ Bolsın köziñ kökte, ümitiñ aldıñda / Bahıttı bol, hasret bilme külimde / Tömen ılgıy tütün, sasık tuman bar / Uvlı cılan korsıladağan kaban bar / Talay cılan arbar, kaban korkutar / Korkpa, arbalma birine de olma car” (Tamir, 1993, s. 124). Hayatın ateş üzerinde bir köprü olması her an tehlike ve kaygılarla dolu olmasıdır. Bu köprü’nün altındaki böcekler hayatta karşımıza çıkan sıkıntı ve pürüzlerdir. Yılanlar ise insanı gittiği doğru yoldan alıkoyan, kötü düşünceler yayan kişilerdir. Domuzlar insanın karşısına çıkan düşmandır. Kişi endişe ve korku ateşine kapılırsa ömür köprüsünü yakar, ayağı kayıp düşer. Bu sebeple her ne yaşarsa yaşasın yürekli olmalı, cesaretle karşılaşmalıdır. Kişi olumsuzluklara değil ümide yönelmelidir ve zor zamanlarda şimdiyi değil gelecekteki güzel günleri düşünmelidir. Yoksa ömür köprüsünde yürürken doğru yoldan çıkaracak kişilere, göz korkutup sindirecek düşmanlara esir olur. Şair kardeşi olarak gördüğü C.’ye hayat yolunda korkmadan, kimseye boyun eğmeden, bildiği doğruları yaşaması konusunda nasihat verir.

“Aldamçı Ömir (Aldatıcı Ömür)” adlı şiirde de şairin hayat algısı yer almaktadır. Ömrün gelip geçici olduğu, güzel anların çabucak geçtiği fakat dert ve keder veren zamanların uzun sürdüğü, geçen güzel günlerin aldatıcı bir hayal gibi hızla uzaklaştığı anlatılmaktadır: “Aldamçı ömir ılgıy ğana uv beredi / Ömir çirkin çamday akrın sönedi / Kara kayğı kalıñdadı tım bu kün / Mölt mölt etip közime cas keledi / Ömir çirkin çamday akrın sönedi.” (Tamir, 1993, s. 136). Şair hayatın geçiciliğini bu dizelerde dile getirir.

2.18. Vatan ve Millet Sevgisi

20. yüzyıl başlarında Kazak edebiyatında öne çıkan temalardan birisi de “Türkçülük” temasıdır. Bu dönemde Ahmet Baytursınlı, Mircakıp Duvlatulı gibi isimler eserlerinde Türkçülük temasını öne çıkarmışlardır. Mağcan Cumabayulı da bu isimler arasında yer almaktadır (Balci, 2024, s. 226). Cumabayulı’nın Türkçülük düşüncelerinin gelişiminde Galiyev Medresesi’nin ve hocası Galimcan İbrahimov’un büyük etkisi vardır. Yaşadığı dönemde Kazak halkının Rus boyunduruğunda olması durumu da Türkçülük düşüncesinin Cumabayulı’nın zihninde güçlenmesini sağlamıştır. Mağcan Cumabayulı Kazak Türklerinin özgürlüğü için mücadele edip kendi özgürlüğünden olmuş, vatanı ve milleti için verdiği mücadelenin cezası Sovyet Rusya yönetimi tarafından idam edilerek verilen bir şairdir. Onun şiirlerinde de vatan ve millet sevgisi öne çıkan bir temadır. O “Süyemin (Seviyorum)” adlı şiirinde millete ve vatanına olan sevgisini dile getirir. Sevgisini dile getirirken de milletin kötü alışkanlıklarını eleştirir. Gözlerini uyku kaplamış olan, tembelliği çok seven ve eski âdetleriyle yaşayan Alaç milletin bu gaflet uykusundan uyanıp, tembellikten sıyrılması ve içinde bulunduğu çağa ayak uydurması gerektiği hususunda da uyarıda bulunur: “Uykı basgan kabağın / Bastıra kiygen tımağın / Calkavlıktı car körgeñ / Cürgeñ eski zañı men / Aldındağı malı men / Birge cuvsap, birge örgeñ / Alaç degeñ elim bar / Nege ekeñin bilmeymin / Sol elimdi süyemin.” (Tamir, 1993, s. 184). Şair, milletini hatalarına rağmen çok sevdiğini söyler. Şiirin devamında şair milletin yaşadığı vatanına olan sevgisini de dile getirir: “Sağım sayran kuradı / Boranı ulıp turadı / Kıs ak kebin, caz sarı / Ormanı çok, çuvı çok / Meñgi ölik sahrası / Nege ekeñin bilbeymin / Sol Arkamdı süyemin.” (Tamir, 1993, s. 184). Serapların görüldüğü, kışın karı boranı olan, yazın sapsarı bozkır olan Sarı Arka adlı yurduna olan sevgisini dile getirir. Bu şiirin devamında ise yaşadığı bütün sıkıntıların, eza ve cefaların milleti için olduğunu söyleyen şair, milleti için ölmenin ona şeref vereceğini belirtir. Kendisi ölse bile milletin yaşayacağını ve onu esir etmek isteyenleri bir gün yeneceğini söyler: “Ne körsem de Alaç için körgeñim / Mağan atak ultım üçün ölgeñim / Men ölsem de Alaç ölmez körkeyer / İstey bersin koldarınan kelgeñin / Kalıñ elim, kalıñ kara ağaçım / Kayratı mol aybıñdı er Alaçım.” (Tamir, 1993, s. 188). Şair Alaç milletin bir gün dirileceğine ve düşmana haddini bildireceğine olan inancını yitirmez. Bu sebeple esareti de milletin geleceği için kabullenir fakat memleket özlemi içini yakar. Özgürce dolaştığı, bal gibi sularından içtiği vatanını ve Kazak milletini özler: “Kazağımdı, kalıñ eldi sağındım / Sarı Arkamdı sayran cerdi sağındım / Balday bulak, möldir kumis köpikti Arkadağı aydın köldi sağındım.” (Tamir, 1993, s. 188). Cumabayulı millî temalı diğer şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de Kazak halkında millî uyanışı ve birliği hedeflemiştir. “Onun şiirlerindeki millî bilinçle ilgili sosyal temalar, yeni bir insan modeli yaratma anlamında ele alınmış ve bir çağdaştırma süreci olarak değerlendirilmiştir. Zira onun şiirlerinde millet hâlinde hür yaşamak isteyen insan anlayışını tüm ayrıntılarıyla görmek mümkündür.” (Zhiyenbayev, 2017, s. 30). Bu hürriyeti kazanmanın tek yolu ise Kazakların millî ruhlarını canlandırıp Türk birliğine inanmalarıdır.

Cumabayulı'nın "Cavğa Tüsken Canğa (Düşmanın Eline Düşen Dosta)" adlı şiiri Mircakıp Duvlatulı'na hitaben yazılmış bir şiirdir. Vatanı ve milletin özgürlüğü için mücadele eden, halkın ilerlemesi için gayret gösteren, halkı uyandırıp bilinçlendirmek için uğraşan Mircakıp Duvlatulı'nın Sovyet güçleri tarafından hapsedilmesi üzerine yazılan bir şiirdir. Şiirde ünlü Kazak aydını Mircakıp'ın vatan ve millet sevgisi, vatan ve milleti için yaptığı fedakârlıklar anlatılmaktadır. Onun milleti birlik ve beraberliğe çağırdığı, milleti için düşmanı karşısına aldığı ve sonunda tutuklanıp hapsedildiği anlatılır: "Damıl körmey erte keç / Curtıñ kamın köp cediñ / Bayladıñ beldi salıp küç / Tınıçtıq cüzin körmediñ / Cağalastıñ cav menen / Bermeymin curtum canım dep / Alıspak boldıñ tav menen" (Tamir, 1993, s. 192). Gece gündüz demeden vatanı ve milleti için kaygılanan, vatanım canımdır deyip düşmanın karşısında dik duran Mircakıp Duvlatulı sonunda düşman tarafından hapsedilir: "Aldı koldan küçiñdi / Karañğı üyge kamadı." (Tamir, 1993, s. 192). Şiirin sonunda şair, Kazak milleti ve Mircakıp Duvlatulı için dua eder. Kazak halkının uyanmasını ve doğru yola girmesini, halk içinden nice yiğitler çıkıp düşmana galip gelmesini ve Mircakıp'ın da bu yiğitlere rehberlik etmesini diler: "Meyrimi keñ küçti iyem! / Sorlı curtı oñ basta. / Duspan kulaç biz süyem / Rahmet uçkının tasta! / Köbeysin elde kayrattı er / Curt için bolsun kara ter. / Sorlı curtı bastasın / Casağan soğan kömek ber." (Tamir, 1993, s. 194).

"Ok Cetpe'tiñ Kıyısında (Ok Cetmes'in Kıyısında) adlı şiirde Sovyet Ruslara karşı en büyük askerî mücadeleyi vermiş olan Kene Sarı Han'a övgüler yer alır. Kene Sarı Han, milletin derdiyle dertlenmiş, vatanının bağımsızlığı için mücadele etmiştir. Bir gün yine vatanı ve milletini düşünmüş, kendisini dağa vurmuş ve Ok Cetpes yamacına kadar varmıştır. Buraya geldiğinde etrafı düşmanla çevrilmiş olan Kazak halkına bir kurtuluş bulmak için derin düşüncelere dalmıştır: "Sol tüni sonav Üñdirdiñ içinde / Kabağın karış cavıp Kene oylaptı. / Kamalğan Kazağına col tappakka / Cüregin tilim tilim tile oylaptı." (Tamir, 1993, s. 212). Gece Kene Sarı'ya bir ihtiyar adam görünür ve onu teselli eder, ona nasihatler verip ortadan kaybolur. Şiirin sonunda şair Kene Sarı gibi bir yiğidi vakitsiz kaybettiklerini ve Kazak halkı içine bir daha vatanı ve milleti için canını ortaya koyan böyle bir yiğit han doğmadığını söyler: "Kene arıstan mezgilsiz mert boldu göy / Alaçka bundan daha zor sor bolmaydı (...) / Kuday-av meñgilikke karğamasañ / Kenedey endi nege er tuvmaydı? / Kene cok, izin basar ini de cok / Darıyğa cüregimdi dert uvladı." (Tamir, 1993, s. 216).

Kazak aydınlanma döneminde şiirlerde ortaya çıkan ortak temler ataların şanlı geçmişine özlem ve geçmişinden kopan halkı millî uyanışa davet etmektir. "Bunu Mağcan Cumabayoğlu Alka adlı şiirsel seslenişinde "Amacımız, halkı bilinçlendirmek, uyanması gereken günün geldiğini hatırlatmaktır" diye açıklar." (Abdujaparkızı 2013: 252). "Cumabayulı'nın "Türkistan" adlı şiiri de Türklük bilincinin ve Kazak boyuna olan sevginin ele alındığı, halkın millî bilince davet edildiği bir şiirdir. Bu şiir adeta Türklük düşüncesinin manifestosu gibidir. Şiirde Türkistan bölgesinin coğrafi güzellikleri ve tarihi üzerinde durulur. Böyle güzel bir yeri Tanrı'nın Türk'e nasip ettiğini ve bunun bir baht olduğunu söyleyen şair, yeryüzünde Türkistan / Turan gibi yer olmadığını ve Türk gibi yüce bir millet de bulunmadığını söyler: "Toranğa cer cüzinde cer cetken be? / Türikke adamzatta el cetken be? / Keñ akıl, ottı kayrat cüyrik hıyal / Torannın erlerine er cetken be?" (Tamir, 1993, s. 268). Üstün zekâlı, ateşli gayrete sahip olan ve keskin bir hayal gücü bulunan Türk yiğitlerine denk olan bir milletin olmadığını söyleyen şair mensubu oluğu millete olan sevgisini dile getirmektedir. Türkistan Kazaklara ata mirasıdır: "Köp Türik ençi alısıp taraskanda / Kazakta kara çañrak kalğan cok pa?" (Tamir, 1993, s. 272). Ata mirası olan bu topraklar düşmandan korunmalıdır. Şair, Kazak

milletine seslenerek bozkırda başıboş olarak dolaşıp durmanın anlamının olmadığını, Kene Sarı, Abılay gibi hanların yolundan gidip ata mirası olan vatan toprağını korumak gerektiğini söyler: “Kene men Abılay’dın colın kuvmay / Capanda cayıluvduñ ménı kalay? / Ertede Okıs, Yaksart, Ceyhun, Seyhun / Türikter bul ekevin darya deytin / Kiyeli sol eki suv çağasına / Bolmasa barsañçı izdep babañ beytin?” (Tamir, 1993, s. 272). Şiirde Türk coğrafyası ve bu coğrafyada hüküm süren Türklerin şanlı tarihi ele alınır. Kazaklar da Türk dünyasının bir mensubu olarak ele alınmaktadır.

Mağcan Cumabayulı Türklük kavramını geniş manasıyla ele almaktadır. Onun Türklük algısı bütün Türk boylarını kapsayacak biçimde geniş ve teferruatlıdır. “Bu algı, tarih olarak Hunlardan, Alp Er Tunga’dan büyük Kazak hanı Kenesarı’ya, coğrafya olarak Çin’den Balkanlara, edebiyat olarak Korkut Ata’dan Mirjakıp Duvlatov’a, kültür unsuru olarak dombıradan kopuza kadar uzanır.” (Balci 2024, s. 226). Türkistan şiirinde bu algıya dair bütün unsurlar bir arada verilmiştir. Şair bu şiirde Kazakların geçmişteki gibi güçlü olabilmesi için atalarının yolunu izleyip birlik içinde vatan toprağını koruması gerektiğini ifade eder.

3. Sonuç

Mağcan Cumabayulı Kazak edebiyatının şiir alanında zirve isimlerinden birisidir. Onun şiirleri sanat değeri yüksek ve içerik bakımından zengin şiirlerdir. Cumabayulı, insana değgin her konuyu şiirlerinde ele almıştır. Kazak halkını çok iyi tanıyan, halkın içinden çıkmış bir aydın ve şair olarak Cumabayulı millî kültüre dair konulara ağırlık vermiştir. Böylece Sovyet Rus yönetiminin boyunduruğunda olan Kazakların ve aynı durumda bulunan diğer Türk boylarının millî uyanışını sağlamayı amaçlamıştır. Türk / Kazak kimliğinin yok sayıldığı ve asimile faaliyetlerinin yürütüldüğü bir dönemde millî konuları ele alması, milletin kültürünü şiirlerine taşıması Cumabayulı’nın cesur bir aydın olduğunu, adeta şiirleri ile bu sistematik işgale başkaldırdığını göstermektedir. Onun şiirleri Sovyet Rus yönetiminin asimile ve işgal politikalarına karşı yüksek sesle dile getirilmiş bir isyan; Kazak halkı için ise tarihini, kültürünü, millî kimliğini gür bir haykırıştır.

Cumabayulı, Kazak Türklerinin tarihini, geçmişten beri süregelen gelenek ve göreneklerini, inanç dünyasını, yaşam tarzını şiirlerinde sanatlı bir üslupla ele almıştır. Onun şiirlerinde Kazak Türklerinin inanış ve kültür dünyasında yer alan “dağ kültü”, “orman kültü”, “mitolojik hayvanlar ve kuşlar”, “rüya ile ilgili inanışlar”, “kam / baksı geleneği”, “uğur ve uğursuzlukla ilgili inanışlar”, “olağanüstü varlıklarla ilgili inanışlar”, “alkış ve kargış”, “ant”, “av ve avcılık”, “geçiş dönemleri ile ilgili inanışlar”, “yazgı / kader inancı” gibi konular işlenmiştir. Ayrıca geleneksel çalgılar, efsane, ninni ve atasözü gibi sözlü gelenek ürünleri, Kazak Türklerinin sosyokültürel yaşamı ve hayat tasavvuru, vatan ve millet sevgisi konuları da şiirlerde yer bulmuştur.

Millî konulara dair hususların dile getirilmesinin yasak olduğu, dile getirenlerin ağır bedeller ödediği bir dönemde halkı millî bilince davet etmesi, halkın öz benliğini oluşturan kültürel değerleri şiirlerinde temel konu olarak ele alması Cumabayulı’nın mücadeleci bir millî şair olduğunu göstermektedir. Cumabayulı; dönemi içerisinde millî varlık için mücadele veren ve bu mücadele neticesinde hayatını kaybeden bir Kazak aydınıdır. Kazak Türklerinin 1991’de kazandığı bağımsızlık zaferinin ardında Cumabayulı, Baytursunulı, Duvlatulı gibi aydınların mücadelelerinin izleri vardır. Bu sebeple Cumabayulı’nın şiirlerinde millî ve kültürel değerlere dair hususları ele alması bir şairin konu tercihi olmasının çok ötesinde bir milletin uyanışı ve

erkinliğe yürüyüşünü sağlayan bilinçli bir seçimdir ve bu açıdan oldukça değerlidir. Cumabayulı, kültürel değerleri ele aldığı şiirleriyle yok sayılan, yozlaştırılan Kazak kültürünü canlı tutmuş ve gelecek kuşaklara aktarmıştır. Kazak Türklerinin kültürel belleğini şiirleri aracılığıyla canlandıran Cumabayulı, millî benliğini de uyanışını sağlamıştır.

Cumabayulı'nın incelenen şiirlerinde özellikle millî konuların öne çıktığı görülmektedir. Vatan, millet sevgisi ve millî özgürlük şiirlerde vurgulanan konulardandır. Bunun yanında doğa sevgisi, Kazak Türklerinin sosyokültürel yapısı ve mitolojik inanç dünyası şiirlerde ele alınan konu başlıkları arasında yer bulmuştur.

Kaynaklar

- Abdujaparkızı Ospanova, A. (2013). Mağcan Cumabayev ve döneminin diğer şairlerinde millî ülkü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (49), 251-260. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2888/40022>
- Akalın, L. S. (1990). *Türk dilek sözlerinden alkışlar kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bacaklı, Y. (2014). *Mağcan Cumabayulı'nın şiirleri üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balci, O. (2024). Mağjan Jumabayulı'nın şiirlerinde Türk kavramı ve Türklükle ilgili diğer kavramlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (79), 222-242. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1385633>
- Bayat, F. (2007). *Türk mitolojik sistemi I-II*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Beydili, C. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi*. Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- Çelepi, M. S. (2010). *Türk halk kültüründe rüya*. Konya: Kömen Yayınları.
- Çelik, A. (2019). Dede Korkut anlatılarından XXI. yüzyıla avcı folklorundaki süreklilik ve dönüşümlerin ekoeleştirel bir analizi. *Ekoeleştiri folklor ve edebiyat incelemeleri* (s. 81-106). Ankara: Kömen yayınları.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk edebiyatı araştırmaları I-2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (2010). Türk kültüründe ruhlar ve orman kültü. *Millî Folklor*, 87, 113-121. <https://www.millifolklordergisi.com/Yayin/87>
- Eriksen, T. H. ve Neilsen, F. S. (2010). *Antropoloji tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erol Çalışkan, Ş. S. (2018). *Türkmen efsaneleri üzerine bir araştırma (Türkmenistan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile)*. Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- Ersoylu, H. (2015). *Türk kültüründe kuşlar*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Durbilmez, B. (2010). Âşıklık geleneklerinde saz. *Millî Folklor*, 85, 148-158. <https://www.millifolklordergisi.com/Yayin/85>

- Durbilmez, B. (2017). Kırgız destanlarında ve destancılarında rüya motifi. 9. *Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi gelenek, görenek ve inançlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 143-156.
- Durbilmez, B. (2018). *Âşık edebiyatı ve Taşpınarlı halk şairleri (5. Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, K. (2018). Mağjan Cumabay ve yargı süreci. *Kardeş Kalemler*, (135), 57-60. <https://www.kardeskalemler.com/yazi/magjan-cumabay-ve-yargi-sureci>
- Gezer, Ş. (2017). Alageyik efsanesi ile Kococaş destanında ortak unsurlar. *Folklor/Edebiyat*, (89), 11-29. <https://doi.org/10.22559/folkloredebiyat.2016.0>
- Günay, U. (2011). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gümüş, Ş. (2019). Sözün büyüğü gücü: Kırgız Türklerinin destanlarında ant pratikleri. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, (28), 1035-1051. <https://doi.org/10.12981/mahder.631483>
- İbrayev, Ş. (1995). Kazakların eski inançlarında at. *Türk kültüründe at ve çağdaş atıcılık* (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Resim Matbaacılık.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (2015). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (2001). *Folklorumuzda beddua söyleme geleneği ve Türk halk şiirinde beddualar*. Ankara: AKM Yayınları.
- Korkmaz, E. (2008). *Eski Türk inançları ve Şamanizm terimleri sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2020). *Kazak Türklerinin destanlarında mitolojik unsurlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Roux, J. P. (1998). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Şimşek, E. (2016). Anonim halk şiiri içerisinde ninnilerin yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4(8), 33-64. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.328346>
- Tamir, F. (1993). *Mağcan Cumabayef öleñderi (Mağcan Cumabayulı'nın şiirleri)*. Ankara: TKAE Yayınları.
- Yıldız, N. (2008). Sibiry Türklerinin mitoloji ve inanışlarında kötü ruhlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, (4), 84-93. http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/V-4-Aralik2008/oz5-42008/50_MTAD_5-4_NYildiz.html
- Yiğit, N. H. (2018). Türk dünyası efsanelerinde hayvanlarla ilgili motifler üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), 278-288. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2636>
- Zhiyenbayev, Y. (2017). Mağcan Cumabayev'in şiirinde insan. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 27-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/stad/issue/34134/377549>

Extended Abstract

Culture is the essence and identity of a nation. Nations can preserve their existence on the stage of history through culture, which encompasses the entirety of their material and spiritual productions. The corruption of culture and the loss of cultural values inevitably lead to subjugation under the influence of other cultures. For this reason, preserving cultural values and transmitting cultural codes to future generations is of great importance.

Cultural transmission can be carried out through various means. One of these means is the transmission and modernization of cultural values through art and literature. The incorporation of cultural values into modern literary genres such as poetry, novels, and tales, as well as the integration of traditional narratives enriched with cultural memory through techniques like collage, montage, and epigraph, ensures the vitality of culture while also facilitating its transmission to future generations.

One of the poets employing his art / poetry as a tool for the transmission of cultural values was Magjan Jumabayev. Magjan Jumabayev was one of the leading figures in the field of poetry in Kazakh literature. His poems are of high artistic value and are rich in content. Jumabayev addressed every theme related to human life in his poetry. As an intellectual and poet who deeply understood the Kazakh people and emerged from within the community, Jumabayev focused on themes related to national culture. Thus, he aimed to foster the national awakening of the Kazakhs, who were under Soviet Russian rule, as well as other Turkic peoples under similar conditions. Addressing national issues and incorporating his nation's culture into his poetry during a time when Turkic / Kazakh identity was disregarded and assimilation efforts were being carried out demonstrates that Jumabayev was a courageous intellectual, almost rebelling against this systematic occupation through his poems. His poems are a loudly voiced rebellion against the assimilation and occupation policies of Soviet Russian rule, and for the Kazakh people, they are a powerful cry for their history, culture, and national identity.

Jumabayev addressed the history, long-standing traditions and customs, belief system, and way of life of the Kazakh Turks in his poetry with an artistic style. His poems explore various aspects of the belief system and cultural world of the Kazakh Turks, including themes such as the "mountain cult", "forest cult", "mythological animals and birds", "dream-related beliefs", "kam / baksy tradition", "beliefs about good and bad omens", "beliefs about supernatural beings", "blessings and curses", "oaths", "hunt and hunting", "beliefs surrounding transitional periods", and the "faith in destiny / fate". In addition, traditional musical instruments, as well as oral tradition products such as legends, lullabies, and proverbs, along with themes related to the sociocultural life, worldview, and patriotism of the Kazakh Turks, are also present in his poetry.

During a period when discussing national issues was forbidden and those who spoke out paid a heavy price, Jumabayev's call for the people to awaken to national consciousness and his focus on the cultural values that form the core of their identity in his poetry demonstrate that he was a defiant national poet. Jumabayev was a Kazakh intellectual who fought for national existence during his time and, as a result of this struggle, lost his life. The victory of independence achieved by the Kazakh Turks in 1991 bears traces of the struggles of intellectuals such as Jumabayev, Baitursynov, and Dulatov. For this reason, Jumabayev's focus on national and cultural values in his poetry is far beyond a poet's choice of subject; it is a conscious decision that contributed to the awakening of a nation and its march toward freedom, making it of great significance. Through his poems that address cultural values, Jumabayev preserved the Kazakh culture, which had been disregarded and corrupted, keeping it alive and transmitting it to future generations. By revitalizing the cultural memory of the Kazakh Turks through his poetry, Jumabayev also facilitated the awakening of national consciousness.

Jumabayev was a powerful poet and writer who succeeded in making his voice heard not only in the Turkistan region but across the entire Turkic world. He appealed to both minds and hearts through his mastery of art and the knowledge that came with being an intellectual. His defiant spirit is reflected in his art. In his poems, he advocates for resistance against oppression, freedom, and the right to exist with one's own identity. His poetry embodies a sharp sense of national consciousness and a profound awareness of history.

This study identifies and analyzes the cultural elements present in the poetry of Magjan Jumabayev. The cultural elements present in the poems of the poet translated into Turkish have been examined, focusing on their meanings in Turkish culture in general and Kazakh culture in particular, as well as how they are presented in the poetry.